

Hva er lokal, sosial bærekraft?

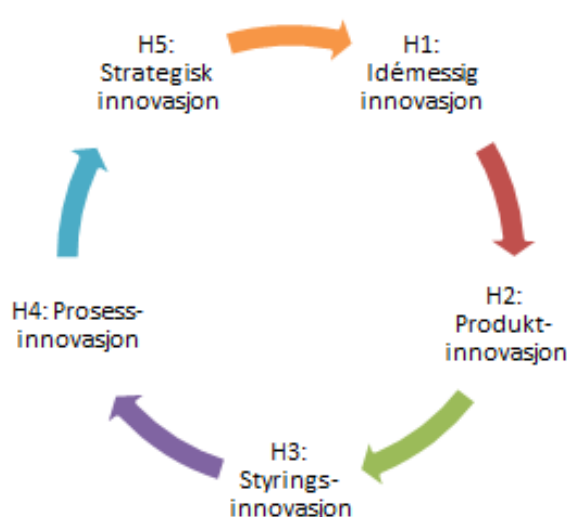
Erfaringer fra Fredrikstad

Hege Hofstad, Konstantinos Mouratidis, Hilde Hatleskog Zeiner, Kjersti Eline Følling, Bent Olav Olsen
NIBR-kortnotat 2023:4, ISSN: 2703-8831

Innovasjonsprosjektet SOSLOKAL søker å utvikle sosial bærekraft som en kjerneverdi og referansepunkt for lokalsamfunnsutvikling gjennom et tett samarbeid mellom partnerne Kristiansand, Fredrikstad og Stavanger kommuner, By- og regionforskningsinstituttet NIBR, OsloMet, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) og Sunne Kommuner – WHO's norske nettverk. Utgangspunktet for prosjektet er et erkjent behov for ny kunnskap om hva sosial bærekraft betyr i en lokal, norsk kontekst. Dette notatet oppsummerer erfaringene etter gjennomføring av prosjektets hovedaktiviteter i Fredrikstad (våren 2023). De samme hovedaktivitetene er gjennomført i Kristiansand (høsten 2021) og i Stavanger (våren 2022). Notatet gir konkret kunnskap til disse tre kommunene, men inneholder også generelle innsikter med relevans for andre kommuner som arbeider for å skape sosialt bærekraftige lokalsamfunn. Prosjektet er finansiert av Norges Forskningsråd.

Figur 1 viser prosjektets fem innovasjoner og illustrerer hvordan de bygger på hverandre. Målet med disse innovasjonene er å utforske og teste ut virkemidler som 1) kan gi en dypere forståelse og operasjonalisering av sosial bærekraft som mål for lokalsamfunnsutviklingen og 2) kan styrke lokalsamfunnenes sosiale bærekraft ved at de bidrar til at deres stemme kommer tydeligere fram i stedsutviklingen. Hver innovasjon utgjør en hovedaktivitet i prosjektet.

Figur 1: SOSLOKALs hovedaktiviteter og innovasjoner

Innovasjonene

1. *Idemessig innovasjon*: Gjennomføre én bred og én spiss litteraturstudie som etablerer et kunnskapsgrunnlag de andre innovasjonene kan ta utgangspunkt i.

2. *Produktinnovasjon*: Uttesting av "steds-kompasset", et verktøy som illustrerer og kommuniserer sosial bærekraft på en lettfattelig og geografisk forankret måte.

3. *Styringsinnovasjon*: Uttesting av bylab som arena for felles ideutvikling og involvering av lokalsamfunnsaktører i stedsutviklingen.

4. *Prosessinnovasjon*: Arrangering av politiske verksted som eksperimenterer med ulike former for saksframlegg for å skape en ny og bedre kobling mellom kunnskap om

sosial bærekraft og politiske beslutninger.

5. *Strategisk innovasjon*: Utvikling av en lokalt tilpasset forståelse av lokal sosial bærekraft.

Erfaringsnotatet starter med å oppsummere hovedfunnene fra den idémessige innovasjonen, som la grunnlag for gjennomføringen både i Kristiansand og Stavanger. Deretter oppsummeres Kristiansands erfaringer med innovasjon 2-4 før resultatene av innovasjon 2-4 i Stavanger presenteres. Erfaringsnotatet avslutter med en oppsummering av den strategiske innovasjonen basert på resultatene fra Stavanger, samt anbefalinger til Stavangers videre arbeid med sosial bærekraft.

Idemessig innovasjon: Forståelsen av sosial bærekraft i forskningslitteraturen

Som et utgangspunkt for utvikling av ny kunnskap om sosialt bærekraftige lokalsamfunn, startet SOSLOKAL med å gjennomføre to litteraturstudier. Én som tok for seg forståelsen av sosial bærekraft som begrep, og én som relaterte sosial bærekraft til en lokalsamfunnskontekst. Hovedkonklusjonene fra disse studiene presenteres under. Om en ønsker mer utfyllende informasjon, vil man finne en bred gjennomgang av problemstillinger, metode og funn i egne rapporter (Hofstad 2021; Zeiner 2022; Hofstad og Bergsli 2017).

Begrepet sosial bærekraft – en litteraturstudie

Sosial bærekraft behandles sjelden som et selvstendig element i bærekraftbegrepet (Colantonio et al. 2009), og er også den minst utviklede av de tre bærekraftdimensjonene (Dempsey et al. 2011). Videre er begrepsutviklingen fragmentert. I stedet for en felles definisjon, er det utviklet en rekke fag- eller sektorspesifikke definisjoner. Formålet med denne brede litteraturstudien er derfor å legge grunnlaget for en definisjon av sosial bærekraft som er gyldig på tvers av sektorer eller fagfelt.

Hovedfunn

Den brede litteraturstudien er en sammenstilling av to søk som dekker periodene 1990-2017 og 2017-2020. Gjennomgangen av 30 årganger med forskningslitteratur om sosial bærekraft viser at begrepet for alvor er blitt tatt i bruk de siste årene. Faktisk er det produsert flere artikler om temaet i perioden 2017-2020 enn i perioden 1990-2017. I alt har vi identifisert 1608 artikler som omhandler sosial bærekraft i perioden 1990-2020, hvorav 773 ble publisert før 2017 og 836 mellom 2017 og 2020. Kun et fåtall av disse handler om sosial bærekraft som begrep.

I over halvparten av artiklene knyttes sosial bærekraft til diskusjoner om sivilsamfunn og offentlig politikk. Verdier som løftes fram er tilfredstillende grunnleggende behov, helse og velvære, utdanning, infrastruktur, inkludering og rettferdighet, planlegging og politisk deltakelse.

Sosial bærekraft er også et stadig viktigere begrep i forskningslitteraturen om næringsliv, produksjon og forbruk. I denne kategorien finner vi studier knyttet til bestemte næringer, som for eksempel tekstilindustrien, transport og turisme, men også studier av globale forsyningskjeder og bedrifters sosiale ansvar.

Vi har identifisert ytterligere tre kategorier i vårt datamateriale, nemlig litteratur om sosial bærekraft i primærnæringene, litteratur som vurderer sosial bærekraft som følge av klimaendringer, og litteratur som behandler sosial bærekraft som begrep.

Litteraturen om sosial bærekraft som begrep er fragmentert. Innsatsen er rettet mot å gi begrepet mening innenfor bestemte disipliner eller kontekster, som prosjekter, fysiske omgivelser, nabolag eller byer. Eller mot spesifikke elementer i bærekraftbegrepet, som sosial rettferdighet, helse og velvære, sosial infrastruktur, sosial kapital, lokalsamfunnsbygging eller deltakelse. Vårt inntrykk er likevel at diskursen er mindre kaotisk og konfliktfylt enn hva de enkelte bidragene gir inntrykk av.

Litteraturstudien viser at fem elementer går igjen i beskrivelsen av sosial bærekraft: Grunnleggende behov, sosial infrastruktur og sosiale tjenester, sosial kapital og sosialt samhold, rettferdig fordeling, og deltakelse. Den største forskjellen mellom bidragene ligger i hvordan de ulike elementene vektlegges. Mens systemteori legger stor vekt på systemets evne til å opprettholde seg selv, enten gjennom å bevare likevekt eller gjennom å finne en ny likevekt, er normativ teori mer opptatt av prinsipper for rettferdig fordeling. Selv om det er variasjon i hvordan de ulike bidragene definerer og vektet de ulike elementene i sosial bærekraftbegrepet, ser vi en utvikling over tid hvor ulike tilnærminger nærmer seg hverandre.

Samtidig er begrepet sosial bærekraft en sammenstilling av flere elementer som hver for seg er omfattende, og ofte også omstridte eller tvetydige. Sosial rettferdighet, rettferdig fordeling, demokratisk deltakelse, og sosial kapital representerer store, omstridte og omdiskuterte tradisjoner innenfor politisk teori. Selv om sosial bærekraftlitteraturen, gjennom sin kobling til de øvrige bærekraftbegrepene, kan bidra til å spisse disse debattene noe, er det fremdeles et stort rom for ulike tolkninger. På tross av at forståelsen og bruken av begrepet sosial bærekraft har blitt mer enhetlig over tid, er det fremdeles et stykke igjen før det kan gi en tydelig retning til diskusjoner om demokrati, deltakelse, sosial rettferdighet med videre.

På bakgrunn av vår litteraturgjennomgang vil vi særlig rette oppmerksomhet mot to aspekter ved sosial bærekraft som kan og bør utvikles videre. Det første gjelder betydningen av å tilpasse begrepet til ulike kontekster og politiske nivå. Sosial bærekraft bør gis mening og operasjonaliseres på alle nivå i samfunnet fra det globale, via ned nasjonale og til det lokale. Det andre gjelder hvordan man kan sikre like muligheter til deltakelse. Det er gjennom deltakelse i kollektive beslutninger at den enkelte får mulighet til å være med å bestemme hvordan sosial bærekraft skal operasjonaliseres i en konkret kontekst. Dette er særlig viktig all den tid de ulike elementene i sosial bærekraft ikke bare er åpne for ulike tolkninger, men også kan stå i motstrid til hverandre.

Sosialt bærekraftige lokalsamfunn, en spissa litteraturstudie

Den andre litteraturstudien er motivert av et behov for å bringe til veie ny kunnskap om hva sosial bærekraft betyr i en lokal, norsk kontekst. Fokus er på *sammenheng* mellom sosial bærekraft på den ene siden og den fysiske-materielle lokalsamfunnskonteksten på den andre. Studien konsentrerer seg derfor utelukkende om forskningsbidrag som eksplisitt kobler disse to elementene. Målet er å få innsikt i hvor forskningsfronten ligger, hvilke kunnskapshull som eksisterer og konkrete behov i lokal stedsutvikling og planlegging.

Hovedfunn

De analyserte forskningsarbeidene åpner opp og beskriver elementer som bør være tilstede i et sosialt bærekraftig lokalsamfunn. Flere bidrag opererer med en grov todeling når lokal sosial bærekraft utforskes. Den første dimensjonen, *sosial rettferdighet*, understreker viktigheten av å gi befolkningen lik og rettferdig tilgang til tjenester og muligheter i lokalsamfunnet. Den andre dimensjonen, som vi har valgt å kalle *det sosial robusthet*, løfter fram sosiale og fysiske faktorer som er viktige for å skape sosialt fungerende og levedyktige lokalsamfunn. Tabell 1 oppsummerer de viktigste kategoriene under hver av disse dimensjonene.

Tabell 1: Dimensjoner og kategorier ved sosialt bærekraftige lokalsamfunn

Dimensjoner	Kategorier
Lik og rettferdig tilgang til	Goder og (fravær av) byrder
<i>Sosial infrastruktur</i>	<i>bolig, nærmiljøsentra, skoler, barnehager, arbeidsplasser etc</i>
<i>Fysisk infrastruktur & transport</i>	<i>kollektivtransport, sykkelruter, gå-vennlige områder</i>
<i>Offentlige rom</i>	<i>åpne plasser, parker og friluftsområder</i>
<i>Nærmiljøkvalitet</i>	<i>Helse, livskvalitet, sjenerende virksomhet: støy, forurensning av luft, vann og jord</i>
<i>Politisk deltakelse</i>	<i>politiske valg og politiske prosesser</i>
Sosialt robuste lokalsamfunn	Funksjon
<i>Sosial interaksjon/sosiale nettverk</i>	<i>bygger relasjoner mellom innbyggerne</i>
<i>Stabilitet</i>	<i>skaper aktivitet og deltakelse</i>
<i>Trygghet og sikkerhet</i>	<i>balanse mellom inn- og utflytting</i>
<i>Stolthet og stedstilhørighet</i>	<i>skaper normer, identitet, «rett til å høre til»</i>

Elementene som løftes fram som del av sosial rettferdighet har både et fysisk avtrykk og et sosialt innhold i lokalsamfunnet, som sosial infrastruktur, nærmiljøkvaliteter og politisk deltakelse. De representerer viktige kvaliteter i folks liv og likeledes et tap om de ikke er til stede (Opp 2017). En sosialt rettferdig tilgang til slike kvaliteter handler ikke om resultatlikhet, men om en lik mulighet til å tilegne seg goder og unngå byrder (Opp 2017:295). Å sørge for en rettferdig tilgjengelighet handler ikke kun om hva som er moralsk riktig, men også om at sosial ulikhet har negative implikasjoner på samfunnsnivå, som økonomisk underprestering, økt behov for helse- og sosiale tjenester, samt økt kriminalitet.

Når vi beveger oss fra sosial rettferdighet til det sosial robusthet, går vi samtidig fra relasjonen mellom individer og deres omgivelser til relasjonen mellom individer. Dette «sosiale limet» løfter fram de kollektive kvalitetene det sosiale livet i lokalsamfunnet bygger på. Dersom et lokalsamfunn skårer positivt på elementene som løftes fram i tabell 1 har det evne til å opprettholde

og reproducere seg selv på et akseptabelt funksjonsnivå (Dempsey et. Al 2011:293). Slike kollektive, sosiale kvaliteter ved lokalsamfunnet er imidlertid vanskelig å fange gjennom ordinære former for kunnskapsinnhenting i styring og planlegging (Opp 2017:299). Det handler om en følelse av å høre til, bli hørt, kunne delta i nærmiljøet og å oppleve at man har nære relasjoner til andre i lokalsamfunnet.

Noe av attraktiviteten til begrepet bærekraft ligger i hvor åpent det er for fortolkning. Ulike verdier og interesser kan finne sin plass innenfor begrepet (Campbell 2016). Samtidig gjør denne åpenheten at begrepet rommer verdier og interesser som potensielt er motstridende, og at forståelsen av begrepet er i stadig bevegelse fordi det påvirkes av endrede perspektiver og verdier i samfunnet. Sosial bærekraft har altså en iboende subjektivitet i seg – hva en legger i sosial bærekraft kan variere fra person til person og fra kultur til kultur (Kohon 2018). Dermed blir det vanskelig å sette nivået eller grensen for hva som anses som sosialt bærekraftig.

Flere av artiklene i litteraturstudien ser nærmere på møtet mellom ulike sosial bærekraft-hensyn og -verdier innenfor rammen av stedsutviklings- og planprosesser. Spørsmålene de tar opp speiler vurderinger og avveiiinger norske kommuner står i når de driver lokalsamfunnsutvikling av ulikt slag.

Er kompakt byutvikling sosialt bærekraftig?

Særlig interessant for vårt formål er fire nordiske artikler som ser på sammenhengen mellom fortetting og ulike mål på sosial bærekraft (Ala-Mantila et al 2017, Mouratidis 2018a, 2018b, 2019, Kyttä et al 2016). Utgangspunktet for artiklene er internasjonale studier som finner et «kompakt-by paradoks»: kompakt byutvikling fremmer miljømessig bærekraft, men reduserer folks livskvalitet (Mouratidis 2018a:2409). Spørsmålet er om dette gjelder også i nordiske byer og tettsteder. Mer spesifikt er det interessant å finne ut hvilke kvaliteter som bør integreres i fortettingen for å øke folks livskvalitet. Likeledes er det interessant å undersøke om fortetting i seg selv bidrar med kvaliteter som folk verdsetter.

Interessant nok finner studiene at folk som bor i kompakte, urbane nabolag generelt er mer fornøyd med nabolaget sitt enn de er i mer spredte områder (Mouratidis 2018b, 2019; Ala-Matila et al 2017; Kyttä et al 2016). Unntaket er barnefamilier, hvor tilfredsheten er like stor i spredtbygde områder som i kompakte områder.

Folk verdsetter tilgjengeligheten til ulike tjenester og tilbud i fortattede områder. Spesielt er tilgjengeligheten til matbutikker, restauranter og barer viktige for folks trivsel. Samtidig finner studiene at graden av opplevd trygghet i tettbygde nabolag har en sterk betydning for folks trivsel og livskvalitet. Kvaliteter som styrker folks trygghet bør dermed vies oppmerksomhet når områder utvikles og utformes. Her skårer spredte områder høyere enn kompakte (Mouratidis 2018a). Tilgang til friluftsområder og fravær av støy og forurensning er også viktig. Her skiller nordiske nabolag seg positivt fra amerikanske og engelske.

Forskerne konkluderer med at kompakte nabolag som har gode og tilgjengelige tjenester og tilbud, grønne områder og ikke oppleves utrygge eller er utsatt for støy, trafikk og forurensning, ikke bare er miljømessig bærekraftige, men også sosialt bærekraftige. Kyttä et al 2016:52 sier det slik:

... an optimal level of urban density can be found where access to services and facilities can be guaranteed without overwhelming urban problems such as pollution and traffic congestion (...) Possible measures can include investments in accessibility by walking and cycling as well as a careful consideration of those services that best facilitate smooth everyday life.

Nettopp denne kombinasjonen av miljømessige og sosiale kvaliteter gjør at bærekraftige nabolag samtidig er attraktive nabolag – de gir tilgjengelighet til en masse ulike goder; grønne områder, sosiale møteplasser, fornybare energiløsninger, nyskapende og menneskevennlig arkitektur. Dermed utfordres folks økonomiske bærekraft – folk er villige til å betale en dyr pris for å skaffe seg en bolig i slike områder. Resultatet er gentrifisering over tid. De velstående utgjør en stadig større del av befolkningen i sentrumsområder. For å ivareta hensynet til sosial rettferdighet er man avhengig av å utvikle nye boligmodeller som er i stand til å sikre tilgjengelighet til å bo i slike områder også for de med midlere eller lave inntekter. Flere norske kommuner har erkjent dette behovet og prøver ut slike modeller i praksis.

Innebygde spenninger – sosial rettferdighet vs. sosial robusthet

En kjerneutfordring for sosialt bærekraftig lokalsamfunnsutvikling er å løse motsetningen som ofte eksisterer mellom de to grunnpillarene i sosial bærekraft– mellom sosial rettferdighet på den ene siden og lokalsamfunnets levedyktighet, robustheten, på den andre. Tiltak for økt sosial rettferdighet innebærer en endring i det bestående. Dermed utfordres lokalsamfunnets eksisterende tradisjoner, praksiser og verdier som gir grunnlag for stolthet, stabilitet, trygghet og deltakelse (Trudeau 2018:602; Vallance et al 2011). Et første skritt for å håndtere slike konflikter er å ha god kjennskap til det aktuelle lokalsamfunnet. Videre er det viktig å ha et bevisst forhold til hva de verdiene en ønsker å fremme representerer av kvaliteter, men også hvordan disse kvalitetene kan støte an mot andre verdier i lokalsamfunnet. Et første sted å starte er å løfte fram interesse-motsetningene snarere enn å ignorere dem.

Denne spenningen mellom å verne om det bestående på den ene siden og reformere og endre lokalsamfunnet på den andre, peker på et vedvarende dilemma i planlegging og stedsutvikling (Dassen et al 2013). Hvordan utvikle og legge til grunn visjoner om god samfunnsutvikling samtidig som man har en åpenhet for nye ideer og pragmatiske løsninger når ideene operasjonaliseres? Utfordringen ligger i å holde fast ved viktige prinsipper samtidig som man er åpen for nye impulser.

Paradoksalt nok kan idealet om sosial bærekraft som et progressivt ønske om en ny kurs i seg selv bli en tvangstrøye og stenge for nye ideer. En åpen tilnærming hvor en ikke har forutinntatte oppfatninger og antakelser om hva avvikende grupper mener eller ønsker, men hvor en snarere aktivt involverer folk med et mangfold av verdier, livsformer og interesser er et sted å starte (Kohon 2018:20).

Oppsummering: Litteraturstudienes bidrag

Den brede litteraturstudien understreker viktigheten av å bygge en deltakende, kontekstuell forståelse av sosial bærekraft både faglig og sosialt. Hvilke deler av begrepet som er relevant vil variere avhengig av stedets karakter og fra person til person.

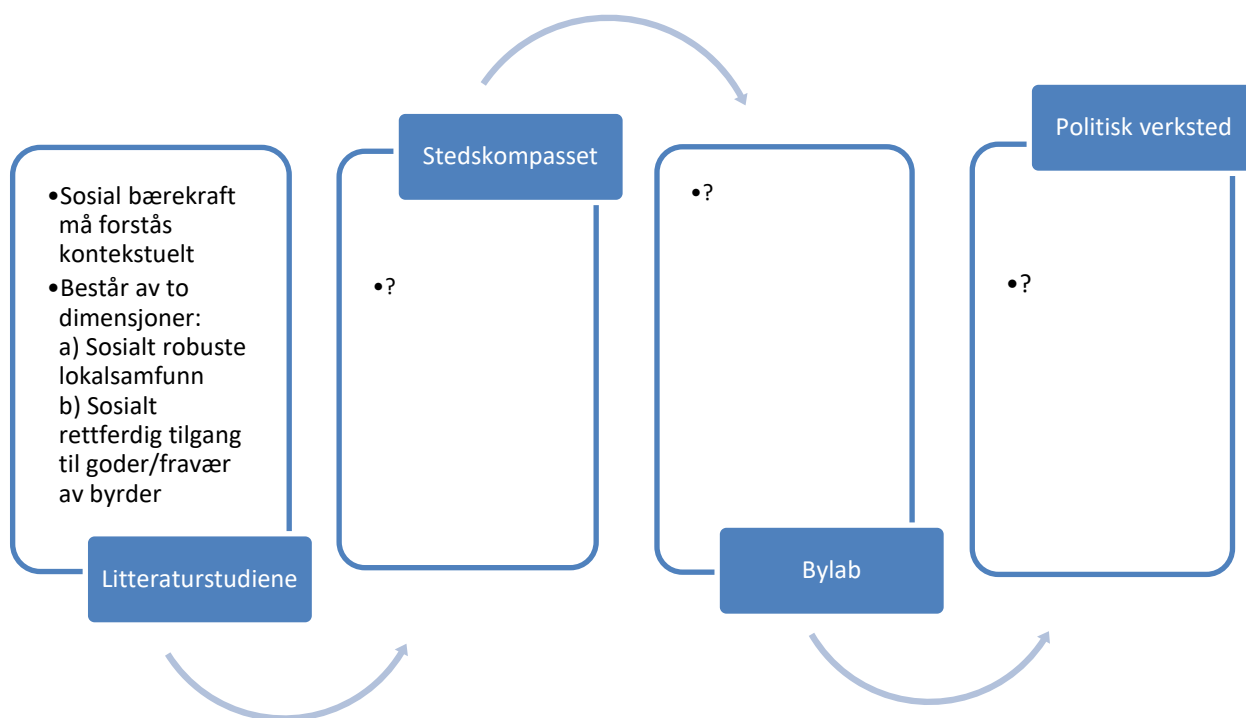
Den andre, spissa litteraturstudien kobler hensynet til sosial bærekraft med den fysisk-materielle lokalsamfunns-konteksten og utdyper hvilke hensyn et sosialt bærekraftig lokalsamfunn bør ivareta gjennom to hoveddimensjoner.

Sosialt rettferdig tilgjengelighet til et sett ulike goder og kvaliteter, samt fravær av sjenerende virksomheter og elementer, utgjør den ene hoveddimensjonen.

Den andre dimensjonen den spissa litteraturstudien løfter fram er betydningen av å skape lokalsamfunn som er sosialt robuste. Her løftes særlig kollektive aspekter fram – de relasjonene og aktivitetene som går ut over individuelle vennskap og skaper en levedyktighet og robusthet i samfunnet.

Figur 2 oppsummerer litteraturstudienes bidrag til forståelsen av lokal sosial bærekraft. Litteraturstudiene gir en forståelsesramme som de praktiske innovasjonene i Kristiansand og Stavanger tok utgangspunkt i. Lærdommene fra deres praktiske innovasjoner spiller siden tilbake og bidrar ideelt sett til strategisk innovasjon ved å nyansere og utvikle kunnskapen om sosial bærekraft.

Figur 2: Forståelsen av lokal sosial bærekraft: Innovasjon 1

BAKGRUNN: ERFARINGER FRA KRISTIANSAND OG STAVANGER

Gjennomføringen av innovasjonene i Fredrikstad bygger videre på erfaringer fra Kristiansand og Stavanger (se Hofstad et al. 2021, 2022). Før vi dykker ned i den praktiske gjennomføringen i Fredrikstad, er det nyttig å rekapitulere disse erfaringene. Vi starter med noen generelle erfaringer før vi dykker ned i praktiske erfaringene med de ulike verktøyene som benyttes i SOSLOKAL.

En erfaring fra Kristiansand og Stavanger er at samskaping er sentralt i arbeidet med lokal sosial bærekraft. Samskaping kan bidra til å bygge sosial bærekraft direkte i form av nye relasjoner mellom innbyggere, og mellom innbyggere og andre relevante aktører: politisk-administrative representanter for kommunen, organisasjoner, næringsliv. Samskapingsprosesser kan gi grobunn for lokal tilhørighet, kunnskap og fellesskap, samtidig som kjennskapet til politiske prosesser og aktører som er involvert i dem styrkes. Ideelt sett gir slik involvering og kjennskap større eierskap til de endelige politiske vedtakene. Samskaping kan også bygge sosial bærekraft indirekte. Diskusjonene, innspillene og refleksjonene i samskapingsprosesser gir innsikt i hva sosial bærekraft betyr i det lokalsamfunnet samskapingen foregår i. Samskaping kan dermed bidra til å styrke sosial bærekraft prosessuelt og konseptuelt.

Erfaringene fra Kristiansand og Stavanger er at man i praksis mangler en systematisk tilnærming til samskaping. Gjennomføringen av SOSLOKALS innovasjoner i Kristiansand synliggjorde behovet for å arbeide fram *en infrastruktur for samskaping internt og eksternt*. Sosialt bærekraftig lokalsamfunnsutvikling er avhengig av at kommunen inntar en bredere samfunnsutviklingsrolle hvor det skapes synergier på tvers av kommunens aktiviteter, og hvor innsatser koordineres og ressurser brukes mer effektivt gjennom utvikling av mer sømløse prosesser. På samme måte trenger lokalsamfunn sosiale og fysiske møteplasser hvor de kan diskutere lokale saker, ta eierskap og formulere egne, felles initiativ og innspill til utviklingen av sitt nærmiljø. SOSLOKAL i Kristiansand viste hvordan en ekstern og intern infrastruktur for samskaping er gjensidig avhengige. Dersom kommunen ikke evner å opptre helhetlig og samlet er det vanskelig å ta i mot initiativ fra kommunens lokalsamfunn. Deres innspill passer ikke nødvendigvis kommunens sektorer, men treffer ofte hele kommunen.

Innovasjonene i Stavanger la til et viktig element til Kristiansands erfaring. Her ble det tydelig at en infrastruktur for samskaping trenger mellomromsaktører i «gapet» mellom kommune og lokalsamfunn. Kommunikasjonskanalene og informasjonsutvekslingen mellom kommune og lokalsamfunn er svake.

I Stavanger så vi hvordan det å ha en representant i lokalsamfunnet lettet kommunikasjonen og relasjonen mellom kommune og lokalsamfunn. I tillegg utforsket vi sammen med kommunen hvordan en politisk representasjon i lokalsamfunnet kan utvikles til å bli en brobygger i politiske prosesser. Stavanger har kommunedelsutvalg som er tettere på lokalsamfunnet enn kommunestyret er. Samtidig er kommunedelsutvalgene integrert i den politiske styringskjeden i kommunen. De har derfor et utnyttet potensial for å innta en mer aktiv brobyggerrolle.

Å skape sosialt bærekraftige lokalsamfunn handler dermed om å utvikle nye former for samskaping, i lokalsamfunn, innad i kommunen, mellom politikk og administrasjon, og mellom de ulike nivåene i beslutningssystemet som til sammen utgjør en infrastruktur for å fremme sosialt bærekraftige lokalsamfunn, og som også er relevant for andre overgripende, komplekse problemstillinger.

Erfaringen fra Stavanger og Kristiansand løfter fram viktigheten av at samskapingen ikke øker arbeidsmengden til ildsjeler i lokalsamfunn, i administrasjonen og i politikken. Administrativt ansatte er opptatt av å ikke skape «medvirkningstrøtthet» hos befolkningen, politikere er redd for at involveringen bare vil legge enda en oppgave til et allerede overbelastet politiske system. Ofte legger samskapingsinitiativ seg utenpå de etablerte styringsprosessene og en står i fare for å overstrekke systemet. Hvordan en infrastruktur bør se ut og hva innholdet i en bredere samfunnsutviklingsrolle skal være bør derfor defineres og utvikles nærmere. Kan en se for seg at en mer aktiv bruk av samskaping gir rom for å endre eller erstatte mer konvensjonelle tilnærminger til kunnskapsinnhenting og høringer? Sentrale spørsmål i denne utforskningen er:

- *Utvikling av en intern infrastruktur:* Hvordan skal de ulike delene av kommunen arbeide sammen? Kan en bruke ressursene på en mer effektiv måte? Hvordan kan roller utvikles, både administrativt, politisk og blant innbyggere og sivilsamfunnsorganisasjoner, som evner å ta ut potensialet til hver aktør og skape synergier mellom hver av deres bidrag og aktiviteter?
- *Utvikling av en ekstern infrastruktur:* hvordan vil en infrastruktur for en «samskapende kommune» se ut? Hvordan fordele ansvar mellom ulike politiske organer, mellom offentlig og privat? Hvilke arenaer skal etableres og hva skal de handle om, hvor permanente skal de være? Når skal samskapingen tre inn i politiske prosesser? Når er en sak «stor nok»?

Her trer vi inn i et landskap som er ukjent for alle. Kristiansand og Stavangers erfaringer legger grunnlag for en videre utforskning av dette landskapet i Fredrikstad. **6**

Konkrete lærdommer fra Kristiansand og Stavangers uttesting av innovasjonene

Alle innovasjonene som testes ut i SOSLOKAL har svakheter. Styrken til SOSLOKAL ligger i kombinasjonen av verktøy som testes ut. Alt avhenger ikke av ett bestemt verktøy. Når de kombineres opplever vi at hvert verktøy gir et nytt lag av forståelse og innsikt. En erfaring fra Kristiansand og Stavanger er derfor at det å benytte flere informasjonskilder og samskapingsarenaer er verdifullt. Når det gjelder den eksakte utformingen, er det imidlertid rom for både forbedring og nye tilnærminger.

Følgende anbefalinger bør vurderes når SOSLOKAL skal gjennomføres i Fredrikstad:

Stedskompasset:

- Kan sms-tjeneste benyttes som rekrutteringskanal for spørreundersøkelsen også i Fredrikstad? Det løste rekrutteringsproblemet vi opplevde i Kristiansand
- Bygg rekrutteringen av deltakere til den kvalitative delen av stedskompasset på lokal kunnskap
- Aktiviser skolen for å få tilgang til ungdommers vurderinger
- Skal modellen med både en survey og fokusgrupper gjentas? Eller skal man teste ut "vandrende" gjennomføring av stedskompasset ved at representanter går i lokalsamfunnet når de fyller det ut?
- Kan det komparative potensialet som ligger i stedskompasset tas ut i Fredrikstad? Det innebærer å gjennomføre stedskompasset i flere deler av kommunen for dermed å kunne sammenlikne ulike geografiske og sosioøkonomiske kontekster og hvordan de preger opplevelsen av eget nærmiljø

Bylabene:

- Benytt bylab til å utdype hovedfunn i stedskompasset
- Benytt lokale aktører som rekrutteringsagenter,
- Vurder om metodene framtidverksted og verdenskafé skal gjentas, eller om en annen samskapingsmetode skal testes ut?

Politisk verksted:

- Bruk tid på rekruttering og legg helst verkstedet inn i et allerede avtalt politisk møte
- Skal et ordinært saksframlegg lages, eller skal en annen form testes ut?
- Skal nye styringsmodeller utforskes også i Fredrikstad (sosial bærekraft i praksis)?

Kommunikasjon:

- Hvordan kommunisere og presentere funnene til innbyggerne underveis og etter case-perioden, og i hvilke kanaler?

Vi la også til en helt ny komponent i spørreskjemaundersøkelsen som viste seg å gi spennende innsikt. Vi ba respondentene vurdere hvor *viktige* hver av de 14 temaene i spørreskjemaet er for dem. Det viste seg å være en viktigere endring enn vi trodde på forhånd. Grunnen er at vi bare får vite hvordan innbyggerne mener at nærmiljøet deres skårer på et sett temaer (nærmiljøvurdering). Vi får også innsikt hvordan de vurderer temaene i seg selv (temavurdering). Dermed kan vi speile nærmiljøvurderingen og temavurderingen i hverandre og få en bedre forståelse for hvordan innbyggerne opplever eget nærmiljø og hvilke sider av sosial bærekraft de vurderer som viktige.

Undersøkelsen ble sendt november 2022. Som i Stavanger ble rekrutteringen av deltakere gjort via en SMS til alle registrerte mobiltelefoner i sentrumsområdene med en lenke til en nettundersøkelse. Totalt ble det sendt 5934 invitasjoner på SMS. Også barn på 15-17 år invitert til å delta (men kun 3 barn deltok). Den endelige utvalgsstørrelsen var N=718 og svarprosenten var 12 %. Alle de fire lokalområdene til Fredrikstad sentrumsområder er representert i utvalget: N=196 for Holmen/Seut, N=123 for Sentrum øst, N=222 for Sentrum syd og N=177 for Sentrum vest. Utvalget er dermed geografisk representativt.

Vi har også sjekket den sosiodemografiske representativiteten. Her finner vi at utvalget har en skjevhet ved at høyt utdannede og de som eier egen bolig er overrepresentert, mens innbyggere med innvandrerbakgrunn og ungdom er underrepresentert i utvalget. Dette ble kompensert for ved å gjennomføre fokusgrupper med såkalte «stille stemmer» (se under).

For å kunne sammenligne de fire ulike lokalområdene innenfor sentrumsområdet, ba vi respondentene om å oppgi hvilket av de fire lokalområdene de bor i. Vi ba også deltakerne vurdere sitt «nærområde» i forhold til de 14 temaene, ikke hele bydelen. Dette ble formulert slik: «Vi vil nå stille noen spørsmål knyttet til ditt «nærområde». Det vil si det området som er innenfor 15 minutters gange fra din bolig.» Det er en vanlig måte å fange respondenters opplevelse av eget nærområde (se f.eks. Mouratidis & Yiannakou, 2022).

De stille stemmene – om byvandring og fokusgrupper

Basert på Fredrikstads erfaring med hvilke grupper som ofte ikke fanges opp i medvirkningsprosesser ble fem grupper «stille stemmer» valgt til å delta i byvandring og fokusgrupper:

- eldre 75 år +
- unge voksne 18-20 år
- personer med funksjonsnedsettelse
- aleneforsørgere
- personer med innvandrerbakgrunn

Målet var å få innsikt i opplevelser som ofte ikke kommer fram, og kompensere for spørreundersøkelsens slagside. Rekrutteringen til byvandring og fokusgruppedeltakelse var utfordrende, og illustrerer hvorfor disse stemmene ofte forblir stille i byutviklingsprosesser. Å komme i kontakt med deltakere til disse gruppene tok lang tid og vi oppdaget at kommunen har få arenaer å nå innbyggere i disse gruppene på. Store deler av rekrutteringen bestod derfor av å oppsøke steder, institusjoner og frivillige organisasjoner som kanaler for å opprette kontakt. Der vi ikke kunne ta kontakt selv, ble informasjonen videreformidlet til andre ansatte innenfor og utenfor kommunen som kunne ta direkte kontakt med potensielle deltakere. I tillegg ble informasjonsskriv lagt ut på helsehus, omsorgsboliger og frivillighetssentraler. Invitasjon ble også stilt ut på aktuelle steder. E-post ble sendt ut til lag, foreninger og frivillige organisasjoner, informasjon ble delt på kommunens nettside og i sosiale medier.

Byvandringene ble gjennomført umiddelbart før standard fokusgruppeintervjuer. Målet med byvandringene var å få en mer direkte innsikt i innbyggernes vurderinger ved å oppleve nærmiljøet deres sammen med dem. Vi la opp en rute som et utgangspunkt for vandringen, men den ble tilpasset etter deltakernes ønsker. Særlig var vi opptatt av at de viste oss «hjertersteder», områder de er særlig glad i, og områder de aldri bruker eller ikke føler seg velkommen. På den måten kunne vi få dypere innsikt i hva befolkningen vurderer som et gode, og hva som er en byrde, og dermed også ulike aspekter ved sosial bærekraft, trivsel. Byvandringene og fokusgruppene ble gjennomført i løpet av november-desember 2022. Antall deltakere i hver gruppe var fra 3 til 10. Byvandringene ble holdt med alle grupper unntatt gruppen med funksjonsnedsettelse.

Stedskompasset – resultater på tvers av alle data

Vi vil først vise det generelle bildet, selve stedskompassene, på bakgrunn av de kvantitative dataene fra spørreskjemaundersøkelsen. Deretter vil vi nyansere disse ved hjelp av de kvalitative resultatene fra åpne spørsmål, byvandring og fokusgruppeintervjuer.

Resultater fra spørreskjemaundersøkelsen

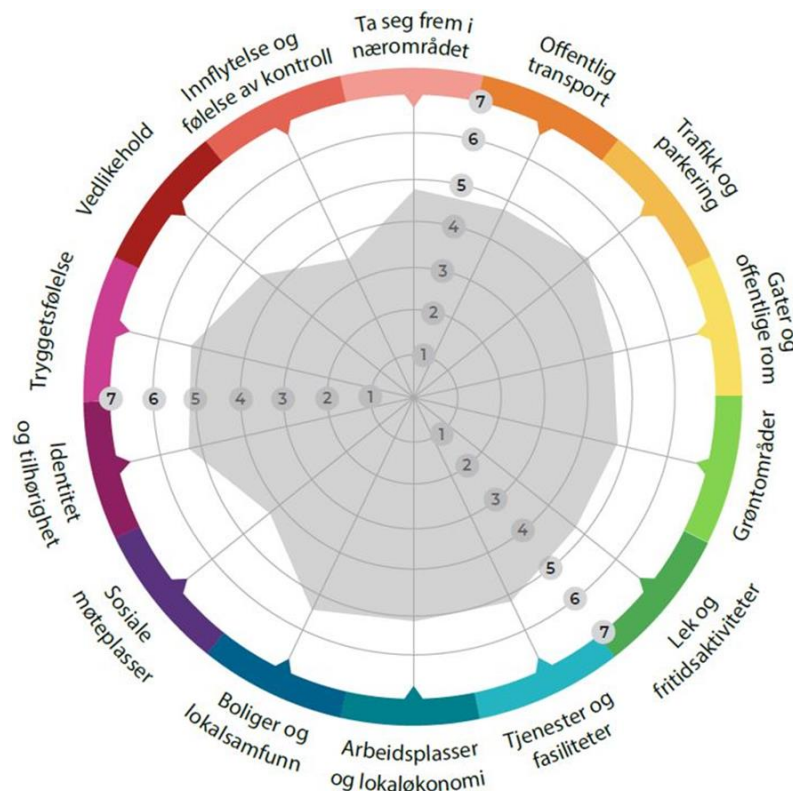
Hovedbildet i materialet er at befolkningen er fornøyd med eget nærområde. På et direkte spørsmål om hvor fornøyd respondentene er, er gjennomsnittsskåren 5,4. Denne skåren rommer et positivt, men likevel variert, positivt bilde – fra Holmen/Seuts 5,1 til Sentrum syds 5,7. Bildet endres noe når respondentene bes om å vurdere hvor bra området er for barn og ungdom. Da faller skåren til litt over 3.

Et annet mål på trivsel og tilfredshet med området er hvor lenge en ser for seg å bli boende. Ut- og innflytting sier noe om stabiliteten til et område, som litteraturstudien har vist er en av flere faktorer som fremmer sosial bærekraft. Interessant nok er det i Holmen/Seut og Sentrum syd – der folk var minst og mest fornøyd med området sitt – at størst andel av befolkningen planlegger å bli boende i nærområdet resten av livet, omkring 50 prosent av respondentene. I Sentrum øst og vest faller denne andelen med 15-17 prosent, altså et betydelig fall. Hva dette kommer av kan vi ikke med sikkerhet si på bakgrunn av resultatene.

Analyser ble gjort for sosiodemografiske variabler: kjønn, utdanningsnivå, eie/leie av bolig, aldersgrupper og fødeland. Ingen av disse ga signifikante utslag.

Figur 3 viser resultatene som et stedskompass hvor hver av de 14 temaene er representert, og hvor resultatene fra hele sentrumsområdet er samlet.

Figur 3: Stedskompass for Fredrikstad sentrum, de ulike temaene har N mellom 717 og 685

Bildet viser at ingen av temaene får toppskår, mellom 6 og 7. Men noen av temaene får en gjennomsnittsskår over fem. Det gjelder temaene (i fallende rekkefølge) «boliger og lokalsamfunn», «identitet og tilhørighet», «trygghetsfølelse», «reise miljøvennlig (trafikk og parkering)», «tjenester og fasiliteter», og «arbeidsplasser og lokaløkonomi».

Temaer med middels vurdering (gjennomsnittsskår mellom fire og fem) er i fallende rekkefølge: «grøntområder», «ta seg frem i nærområdet», «kollektivtransport», «lek og fritidsaktiviteter», «gater og offentlige rom», «vedlikehold» og «sosiale møteplasser». Eneste tema med lav vurdering er «innflytelse og følelse av kontroll» (gjennomsnitt under 4).

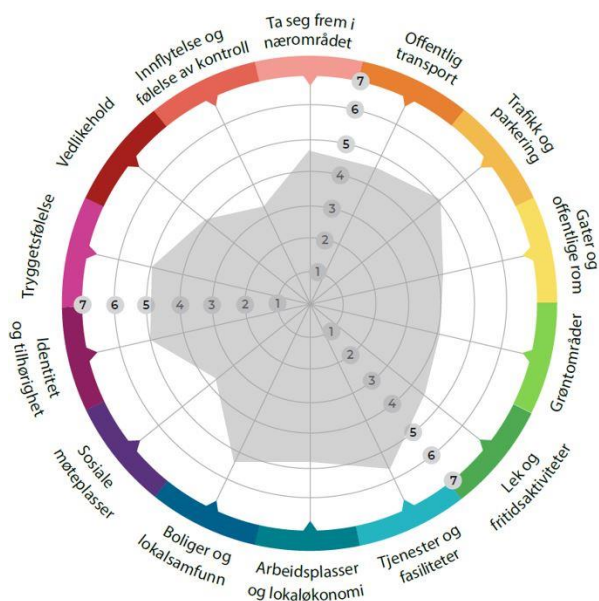
Kompasset viser et interessant mønster. Grovt sett synes folk som bor i sentrumsområdet å være mest positive til områdets sosiale og økonomiske kvaliteter

–identitet, trygghet, lokalsamfunn, tilgangen til tjenester og arbeidsplasser. Mens de fysiske kvalitetene vurderes som svakere – vedlikehold, mulighet for lek og fritidsaktiviteter og offentlige uterom.

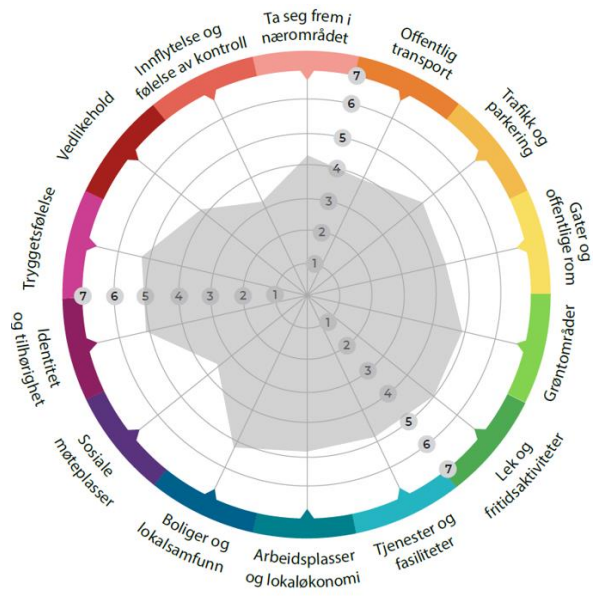
De åpne spørsmålene bekrefter dette bildet. På spørsmål om hva folk trives med i nærområdet sitt oppgis nærhet til alt/tjenester og fasiliteter hyppigst, men også at området er stille og rolig og at de har gode naboer. På spørsmål om hva som kan forbedres i området svarer de særlig fysisk infrastruktur og trafikk, men også belysning, vedlikehold og kollektivtrafikk.

Mulighet for politisk innflytelse er en annen type variabel mer løst fra kvaliteten til nærmiljøet som sådan. Den lave skåren her er interessant å utforske nærmere i den videre analysen av materialet.

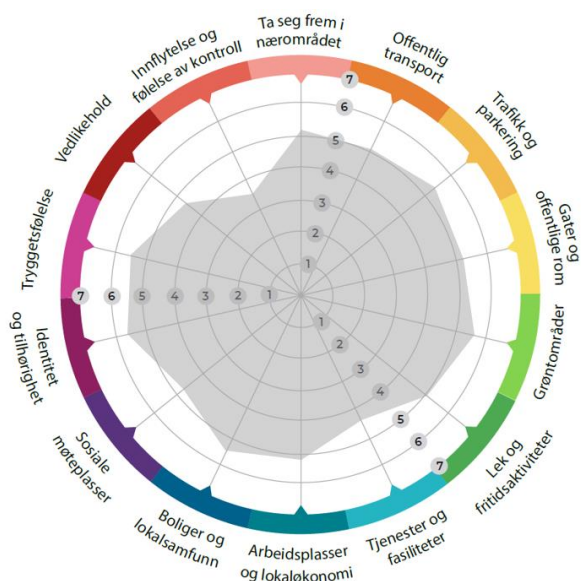
Figur 4: Stedskompassets resultater per område i Fredrikstad

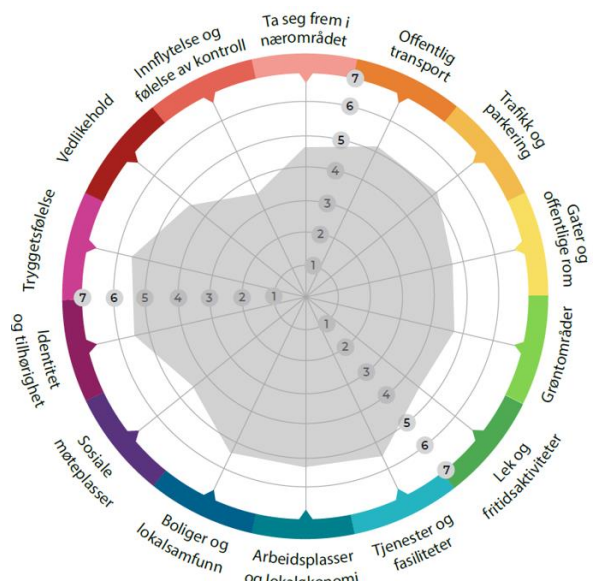
Holmen/Seut

Sentrum øst

Sentrum syd

Sentrum vest

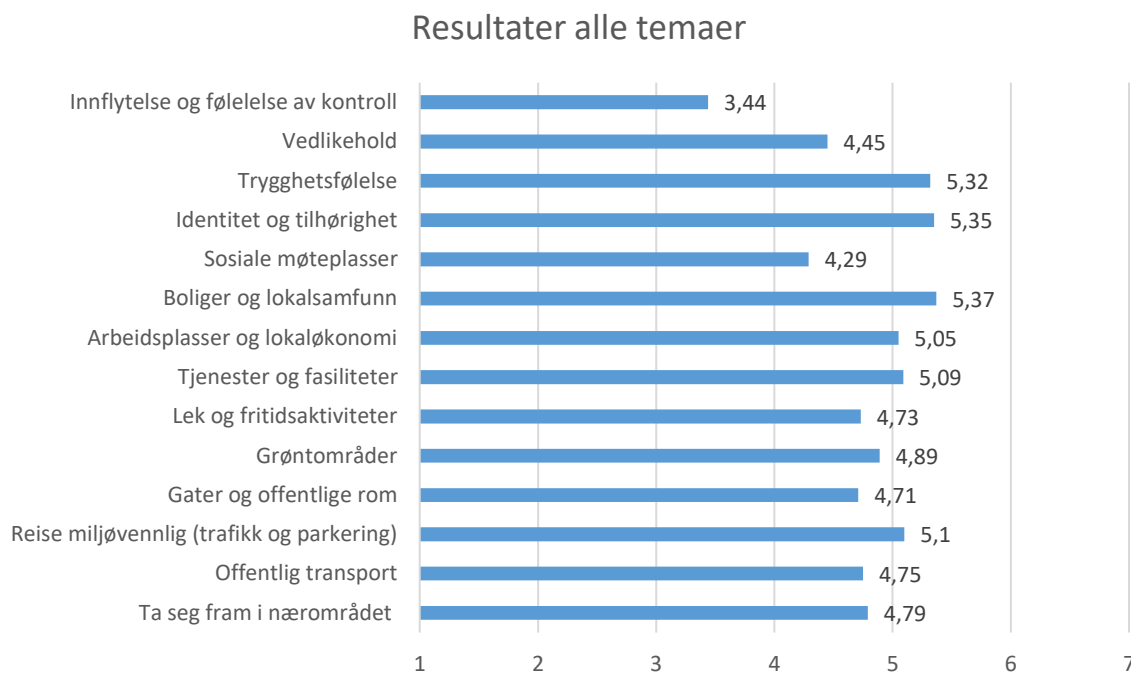
Ved å inkludere fire ulike områder i stedskompasset får vi innsikt i forskjeller og likheter mellom områdene og hva som kjennetegner hvert enkelt område. Figur fire viser stedskompasset til hver av de fire sentrumsområdene.

Grovt sett får Sentrum syd og vest mer positiv vurdering enn Holmen/Seut og Sentrum øst. Sammenlikner vi områdene med lavest og høyest skår ser vi at Holmen/Seut skårer lavere enn Sentrum syd på 13 av 14 kategorier. Imidlertid følger vurderingene i alle områdene det samme generelle mønsteret.

I spørreundersøkelsen i Fredrikstad ba vi, i motsetning til i de andre kommunene, respondentene om å vurdere hvor viktig de mener hver av de 14 temaene er. Det viste seg å gi svært spennende og lærerike resultater.

I figur 5 oppsummeres skåren på hvert tema for alle de fire områdene samlet. Figur 6 viser de samme temaene, men her bes respondentene å vurdere hvor viktige de mener temaene er. Av tekniske årsaker er skalaen for spørsmålet om viktighet fra 1-5, mens skalaen for stedskompasset som sådan har en skala fra 1-7.

Figur 5: Stedskompasset i Fredrikstad (hele sentrumsområdet), skala 1-7, N mellom 717 og 685

Figur 6: Vurdering av temaenes viktighet (hele sentrumsområdet), skala 1-5, N mellom 701 og 686

I figur 5 er høy skår over seks, mens høy skår i tabell 6 er over fire.

Ved å sammenlikne respondentenes vurdering av lokalsamfunnets skår på temaene og hvor viktige de mener de samme temaene er, kan vi få en dypere forståelse for kjerneelementer i lokal, sosial bærekraft.

Trygghet utmerker seg som temaet med høyest skår i begge figurene. Dette er i tråd med andre studier som viser at et trygt nabolag skaper tilfredshet og livskvalitet for innbyggerne, og at trygghet er et grunnleggende menneskelig behov.

Beveger vi oss bort fra enkelttemaer til å sammenlikne resultatene som helhet, trer interessante mønstre fram:

1. Noen av de temaene respondentene gir høyest skår, er også de temaene de vurderer som viktigst:

- «Trygghet»
- Identitet og tilhørighet
- «Tjenester og fasiliteter»

Dette styrker inntrykket av «trygghet», «identitet og tilhørighet» og «tjenester og fasiliteter» som kjerneelementer for sosialt bærekraftige lokalsamfunn.

2. Noen temaer gis høy skår, men anses ikke som så viktige:

- «Arbeidsplasser og lokaløkonomi»

Folk er altså ikke avhengig av å ha arbeidet sitt i umiddelbar nærhet, som del av nærmiljøet sitt.

3. Noen temaer med lav-middels skår anses også som mindre viktige:

- «Innflytelse og følelse av kontroll»
- «Sosiale møteplasser»
- «Lek og fritidsaktiviteter»

Dette er et spennende resultat, som peker mot at lav skår ikke nødvendigvis betyr at man savner noe. Særlig utmerker «innflytelse og følelse av kontroll» seg. Hva kommer den lave skåren både i stedskompasset og på viktighet av? Vi vet at folk synes det er vanskelig å orientere seg om det som skjer i kommunen. De vet ikke hvor de skal henvende seg. Folk kan også oppleve at politiske prosesser ikke er så relevante for dem, eller at de ikke har kapasitet til å engasjere seg. I lys av økt vekt på samskaping i kommunene er dette et interessant resultat som bør utforskes videre. Samskaping er avhengig av at befolkningen kan og vil delta. Kommunens utfordring er å utvikle metoder som evner å engasjere.

4. Noen temaer får middels skår, men anses å være relativt viktige for befolkningen:

- «Vedlikehold»
- «Gater og offentlige rom»
- «Ta seg fram i området»
- «Grøntområder»

Den relativt lave skåren i stedskompasset kombinert med høy grad av viktighet indikerer at det er et gap mellom tilstanden til de fysiske omgivelsene og folks interesse for dem.

Resultater fra byvandring og fokusgrupper

Den kvalitative delen av stedskompasset i Fredrikstad, hvor målet var å få tradisjonelt stille stemmer i tale bekrefter i store trekk funnene fra stedskompassets kvantitative del. Folk opplever Fredrikstad sentrum som et godt sted å bo. Området oppleves penere enn før, som trygt og med en sterk stedstilknytning og en tydelig Fredrikstad-identitet. Deltakerne uttrykker det slik: «Folk i Fredrikstad har en kjærlighet til byen», og: «Fredrikstad er den nest stolte byen, etter Bergen».

Flere setter pris på området langs elva og det gratis fergetilbudet. På vandringen med ungdommene fortalte de at det er til elvepromenaden de går hvis de skal på date. Generelt opplever fokusgruppedeltakerne å ha tilgjengelighet til uformelle møteplasser utendørs, mens det innendørs er en blanding av kommersielle (kjøpesenter, kafeer/fast food-steder) og åpne (bl.a.

biblioteket, St Croix-huset) steder. Noen ønsker oppgradering av sentrums- og grøntområdene slik at en enklere kan arrangere ulike fellesaktiviteter. I gruppa for folk med funksjonsnedsettelse formulerte en det slik: «Sentrum er litt dødt», en annen at «sentrum trenger initiativ og tilrettelegging for å kunne finne på noe gøy i bybildet». Dette bildet bekreftes av ungdommene. De ønsker seg aktivitetstilbud tettere på sentrum. Både de voksne og yngre deltakerne understreker at det trengs mer tilbud til ungdommer. Ungdommene selv opplever ikke ungdomsklubber som et relevant tilbud, og sier: «det er ingen som går der».

Parkering, trafikk og vedlikehold nevnes som et problem av alle grupper. Vedlikeholdsbehovet gjelder både private og offentlige bygg og arealer: fasader, gater og ute-/grøntområder. Innbyggerne fra Holmen/Seut opplever dette som et særlig problem, noe følgende utsagn viser:

«Holmen har en del likheter med Gamlebyen [i Fredrikstad] estetisk sett så hvorfor ser området så forfallent ut og tas ikke bedre vare på?»

«Bilvrak står flere steder utenfor hus eller i bakgården til gårdene. Forsøpler og gir følelse av forfall. Forsøplingen er ille- et stort problem».

Når det gjelder muligheten til innflytelse over eget lokalsamfunn og å kunne ta initiativ overfor kommunen er erfaringene delte. Noen opplever at de har god tilgang og opplever å bli møtt når de tar opp ting, andre synes det er vanskelig å orientere seg. Generelt synes denne erfaringen å variere mer mellom individer enn grupper.

Noen faktorer er imidlertid gruppespesifikke. Utenlandskfødte opplever at det er vanskelig å komme i kontakt med etnisk norske. De opplever at etnisk norske aldri tar kontakt, selv om man møter dem med høflighet. En sier det slik: «De vil ikke være venner. Vi kan invitere nordmenn til oss. Men vi blir ikke invitert tilbake». Denne erfaringen av å ikke bli akseptert og ikke invitert overlapper med det utenlandskfødte formidlet i Stavanger. Eldre bosatt på Holmen kommer inn på at språkbarrierer er en kilde til avstand mellom folk, hyppig ut- og innflytting likeså. De bekrefter at det kan være vanskelig å komme «innenfor» som ny, og sier: «kommunikasjonen er bedre blant de fastboende som har vært i området en stund».

Andre gruppespesifikke erfaringer er utenlandskfødtes utfordring med å integrere bønn i aktiviteter utenfor hjemmet. Dedikerte rom til å be finnes i liten grad, og det er vanskelig å få sosial aksept for å bryte opp aktiviteter for å be. Gruppen med funksjonsnedsettelse var naturlig nok opptatt av tilgjengelighet til bygninger, universell utforming av gater og steder og måking og strøing på vinteren for å sikre framkommelighet.

Stedskompassets bidrag til forståelsen av sosial bærekraft

Stedskompasset er en kombinasjon av kvantitative (spørreundersøkelsen) og kvalitative (åpne spørsmål og fokusgrupper) data. Erfaringene fra Fredrikstad er at denne kombinasjonen bidrar til styrke og nyansere funnene. Mens de kvantitative dataene gir et generelt bilde av innbyggernes vurderinger av eget nærmiljø, gir de kvalitative svarene i form av åpne spørsmål, byvandring og fokusgrupper mer nyansert kunnskap. Byvandringene gir innsikt i innbyggernes vurdering av spesifikke aspekter ved lokalsamfunnet som særlig vil være nyttig når en skal gjennomføre konkrete endringer i et område. Fokusgruppene inndeling i ulike «stille stemmer» gir dypere kunnskap om spesifikke opplevelser og utfordringer for forskjellige grupper, og generelle trekk på tvers av grupper. Gruppenes opplevelser bidrar til å utdype resultatene og øke representativiteten til stedskompasset, ikke minst fordi spørreundersøkelser treffer deler av befolkningen (høy utdannelse, boligeiere, etnisk norske, voksne) bedre enn andre. Ved å inkludere stille stemmer styrkes resultatenes validitet fordi byvandring og fokusgrupper generelt bekreftet resultatene i spørreundersøkelsen.

I Fredrikstad ble stedskompasset fornyet ved å legge inn et spørsmål om viktigheten til de ulike temaene. Det gav mer nyansert forståelse av befolkningens vurderinger. For det første at det er utrolig viktig å være bevisst på hva et spørsmål egentlig måler, og ikke måler.

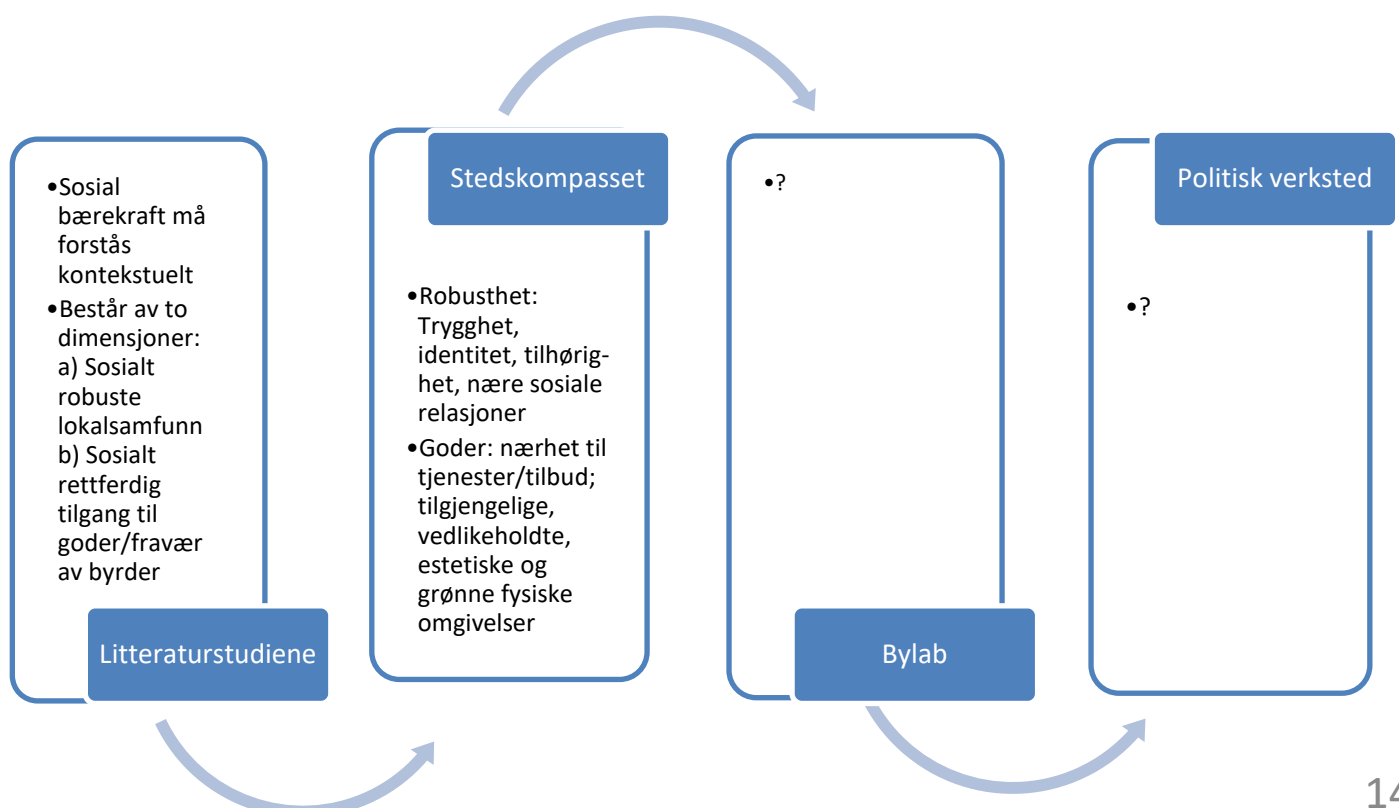
Uten spørsmålet om viktighet inkludert i stedskompasset er det lett å forveksle *nærmiljøvurderingen* hvor nærmiljøet gis skår på de 14 temaene, med en *vurdering av temaenes viktighet*.

For det andre lærer vi at det å kombinere det ordinære stedskompasset med en vurdering av viktighet gir nyttig innsikt. Respondentenes nærmiljø-skår sier kun noe om hvordan nærmiljøet vurderes. Dermed kan ikke en lav skår tolkes som at dette er noe en bør prioritere, eller at en forholdsvis høy skår betyr at man kan se bort fra et aspekt ved lokalsamfunnet. Man kan ønske seg en kvalitativ forbedring av noe man har god tilgang til, slik tilfellet er for grøntområder i Fredrikstad sentrum.

For det tredje indikerer vurderingen av temaenes viktighet at noen deler av sosial bærekraft er viktigere for folk enn andre. Dette er et spennende tema som vi vil ta opp igjen når erfaringene i Fredrikstad diskuteres til slutt i notatet. Spørsmålet om viktighet anbefales sterkt å tas inn i stedskompasset også andre steder.

En annen nyvinning i Fredrikstad i forhold til i de andre kommunene er uttestingen av stedskompasset i ulike lokalområder innenfor en stor bydel. Geografiske forskjeller mellom ulike deler av kommunen er allerede kjent fra levekårsstatistikken, men stedskompassets kvalitative vurderinger av lokalområdet viser hvordan slike forskjeller oppleveres og spiller seg ut i praksis. Figur 8 oppsummerer resultatene fra stedskompasset i Fredrikstad, og plasserer dem i forhold til de to hoveddimensjonene identifisert i litteraturstudien.

Figur 7: Forståelsen av lokal sosial bærekraft: Innovasjon 1 og 2

Styringsinnovasjon: Uttesting av bylab

Formålet med bylaben er å teste ut i hvilken grad en bredere involvering av innbyggerne kan bidra til å gi en dypere forståelse av elementer og forutsetninger for sosialt bærekraftige lokalsamfunn. Den henvender seg til et større mangfold av aktører enn stedskompasset. I tillegg til deltakerne i stedskompasset – både i survey og fokusgrupper – ble offentlige og private aktører som virker i lokalsamfunnet invitert. Tanken er at en bredere gruppe som ikke bare har interesse for, men også ulike ressurser av betydning for utviklingen i området, sammen kan finne aktuelle utviklingsveier og -måter enn hver av dem kan alene.

Beboere har lokalkunnskap og – erfaringer som er et viktig bakteppe å speile eventuelle nye ideer i. Samtidig er de en sosial ressurs, det er beboernes engasjement som skaper nettverk og aktiviteter som til sammen utgjør det sosiale limet i lokalsamfunnet. Andre, eksterne aktører, er viktige for å muliggjøre lokal aktivitet som i neste omgang skaper relasjoner mellom folk. Kommunens investeringer (eller mangelen på investering) i skole, barnehage, kultur, kollektivtransport, infrastruktur, idrett og grønne lunger muliggjør organisert aktivitet, spontane initiativ og uformelle sosiale møter som til sammen gir grunnlag for et bredere lag av befolkningen kan inkluderes i sosiale aktiviteter. Næringslivet kontrollerer bruken og utviklingen av arealene i sentrum, og dermed også hvilket tilbud av boliger, kultur og arbeidsplasser som er tilgjengelige for befolkningen i og rundt Fredrikstad sentrum. Ulike typer frivillige organisasjoner, som velforeninger, idrettslag, teater, osv. skaper også grunnlag for aktivitet og menneskemøter.

Bylaben ble arrangert på Rebelhuset på Holmen i Fredrikstad sentrum 7. mars 2023 kl. 16-19. Holmen ble valgt ut som fokusområde for bylaben både fordi levekårskartleggingen utført som del av kommunedelplan for folkehelse viser at dette er et område med sosio-økonomiske utfordringer, samtidig som stedskompasset viser at områdets innbyggere rangerer nærmiljøet sitt lavere enn befolkningen i de tre andre områdene omfattet av stedskompasset.

Tematisk bygget bylaben i Fredrikstad sentrum videre på funnene i stedskompasset. Temaene sosiale møteplasser og innflytelse viste seg å være faktorer innbyggerne mente at Holmen skårer lavt på. Samtidig viser stedskompasset at innflytelse ikke anses som så viktig av respondentene i spørreundersøkelsen, mens de uttrykte at offentlige rom er viktigere enn skåren skulle tilsi. Byvandring og fokusgrupper bekrefter dette bildet: Innbyggerne synes det er viktig de fysiske omgivelsene er godt vedlikeholdte, og at grønne områder innbyr til uformell aktivitet. Prosjektgruppa valgte derfor å koble innflytelse, sosiale møteplasser og grøntområder i bylaben.

Vi inviterte til Framtidsverksted på Holmen for å være med å skape framtidens nabolag.

Figur 8: Invitasjon til bylab

Arrangementet var på kveldstid fra 17-19 for at innbyggere skulle ha mulighet til å komme etter jobb. Utfordringen er at da dukker færre som deltar i jobbøymed opp. For eksempel var flere kommunalt ansatte invitert, men få dukket opp.

Framtidsverksted som metode

I Kristiansand ble metoden «verdenskafé» anvendt, mens Stavanger testet ut en tilpasset versjon av metoden «Fremtidsverksted» (for mer informasjon, se Kristiansand 2021, Stavanger 2022). Bylaben i Fredrikstad bygget videre på disse, blant annet ved å teste effekten av å snu om på rekkefølgen i stegene i Framtidsverkstedet, og kombinere dette med å søke en klar progresjon og endring i tematisk innhold fra verdenskafé-metodikken. Følgende prinsipper var førende for gjennomføringen:

Målsetting:

- Å få til reell samskaping av ideer, løsninger og videre oppfølging. Gjerne ved at det avtales en konkret oppfølging etter bylaben
- Å skape sterkere eierskap til utviklingsprosesser i området, knytte kontakt mellom aktører i området og skape et godt nærmiljø

Middel:

- Tilfeldig gruppesammensetning, som sikrer at folk som ikke vanligvis møtes blir kjent og utveksler erfaringer
- La deltakerne selv få fasilitere samtalen i gruppene slik at de får større eierskap til prosessen
- Ramme inn samtalen slik at deltakerne klarer å tenke utenfor nå-situasjonen

Metode: Tre runder med gruppediskusjon:

- a) Den første runden har en bred inngang som gir rom for å sette ord på hvilke verdier, funksjoner og aktører deltakerne mener er viktige for å skape et godt nærmiljø.
- b) Den andre runden snevrer fokuset til aktiviteter, men diskusjonen er fortsatt på et generelt nivå
- c) Den tredje runden dykker ned i tre fysiske områder: Trosvik Torg, Rebelhuset og plassen i Prætoriusgate

Figur 9: Framtidsverkstedet på Holmen

Program for Framtidsverksted på Holmen og Trosvik

16.00-17.00 Middag & mingling

17.00-17.20 Plenum: Velkommen, planer for området og resultater fra stedskompasset

17.20-17.40 Runde 1 Hva er et godt nærområde?

17.45-18.05 Runde 2 Hvilke aktiviteter har vi lyst til å få til på Holmen og Trosvik?

18.10-18.30 Plenum: Oppsummering og dialog om ideer så langt

18.30-18.50 Runde 3 Hvordan kan vi skape liv i Prætoriusparken? I Rebelhuset? På Trosvik Torg?

18.50-19.00 Plenum: Oppsummering, veien videre

Analyse av gruppenes innspill og refleksjoner

Hovedinntrykket fra diskusjonene på tvers av de tre rundene til Framtidsverkstedet er at Holmen-Trosvik-området oppleves som fragmentert, med lite aktivitet. Formulert slik av en av deltakerne:

«det er ikke det mest levende byrom enn så lenge».

Et budskap fra diskusjonen er at når området skal utvikles er det viktig å skape større sammenheng, men også kontinuitet i felles møteplasser. *Utendørs* savner folk fasiliteter som gjør det enklere å arrangere større og mindre sosiale treff: toaletter, tilgang på vann, tak/paviljong, parsellhage. Noen uttrykker uro for om slike ting får stå i fred, mens andre har erfaring med at dersom folk involveres i etableringen av slike tilbud får de eierskap til dem og et ønske om å bevare. *Innendørs* understrekes viktigheten av å ha et samfunnshus hvor ulike aktiviteter, men også uformell «hening» for ungdom, er mulig:

«et sted uten program med enten sofa (...) og strømtilgang. La dem heller gjøre det de vil, men et trygt sted hvor de kan samles i mindre grupper».

Ideen kommer fra voksne på vegne av ungdommer. De understreker at en forutsetning for at slike «hengeområder» skal fungere og brukes er at det er trygge voksne til stede. Gjerne også at det åpnes for at noen kan drive servering i samfunnshuset. Enkelte er også opptatt av møteplasser for eldre, men også steder som kan fungerer for flere grupper og legge grunnlag for møter på tvers av alder.

Den største utfordringen for realisering av disse ideene synes å være at forutsetningene for å utløse engasjement, aktivitet og samarbeid om løsningene oppleves som svake. Dels er det slitasje på de som har engasjert seg tidligere:

«Jeg kjenner at jeg har vært med på en del ting. Jeg er egentlig litt lei. Jeg skal ikke inn i noe styre og stell lenger. Jeg har vært med i Holmen vel og lokalsamfunnsutvalget og stått og luka på Trosvik torg».

Dels opplever kommunen det som vanskelig å aktivisere lokalbefolkningen:

«vi vil gjerne tilrettelegge for mer aktiviteter, men det er veldig vanskelig å få tak i innspill» (...) Det er sjelden at det kommer innspill som gjelder Holmen.

Samlet skaper disse erfaringene inntrykk av at det mangler en grunnstruktur i lokalsamfunnet, både sosialt og fysisk. Noe som indikeres i disse uttalelsene:

«før vi hopper helt vekk ifra dette med å beskrive nærmiljøet, så synes jeg faktisk at jeg har lyst til å si at det er, unnskyld uttrykket, det er jævla brokete, det er veldig store variasjoner og ingen struktur. Sånn er det egentlig».

«når alt bare gror igjen, ugress og burot og sånn, så blåser folk i om dem hiver»

Velforeningen ligger nede, og de fysiske arealene har behov for vedlikehold. Bylaben bekrefter dermed resultatet fra stedskompasset om at de fysiske arealene trenger opprustning. Men den legger til et ekstra lag av kunnskap ved å løfte fram den sosiale slitasjen. De som har engasjert seg er lei, og det er vanskelig å rekruttere nye.

Budskapet fra Framtidsverkstedet er at styrket sosial bærekraft på Holmen-Trosvik er avhengig av:

- en *sosial grunnutrustning* i form av sosial kapasitet – som fyller inn i form av tilstedeværelse på en sosial møteplass, som stimulerer et sosialt fellesskap og engasjement fra nye grupper som kompletterer de gamle traverne
- en *fysisk grunnutrustning* av fellesområdene gjennom oppgradering og vedlikehold

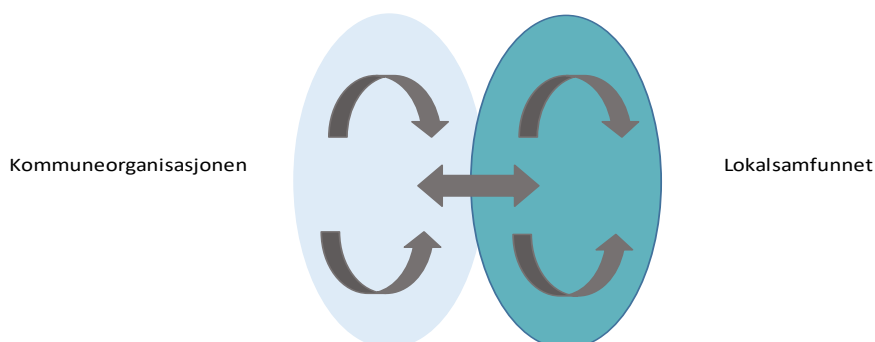
Spørsmålet Framtidsverkstedet reiser, er hvordan en slik grunnutrustning kan utvikles, hva den består av og hvem som skal ta ansvar for å utvikle den.

Disse spørsmålene peker tilbake til konklusjonene fra uttestingen av bylab i Kristiansand (Kristiansand 2021). Her koblet en også det sosiale og det fysiske og viste hvordan de fysiske forutsetningene ikke bare handler om at en har tilgjengelige områder innendørs eller utendørs. Vel så viktig er det at møteplasser ute og inne *oppleves tilgjengelige*. I Fredrikstads tilfelle, at Rebelhuset henvender seg til befolkningen generelt, og alle ungdommer spesielt, og at fellesområdene utendørs er vedlikeholdte, funksjonelle og inviterende slik at de frister til aktivitet. Uttestingen i Kristiansand løftet fram et annet kjernebegrep som beskriver en viktig brikke for å styrke den opplevde tilgjengeligheten, nemlig en tydeligere *rollefordeling* mellom lokalbefolkningen og kommunen. I Fredrikstads tilfelle omtales dette som en sosial og fysisk grunnutrustning som må være tilstede for at lokal aktivitet skal oppstå. Ser vi på stedsutviklingen fra et sosial bærekraft-perspektiv er spørsmålet om en minimumsutrustning fysisk og sosialt bør defineres. Det reiser i sin tur en rekke nye spørsmål:

Hvilken kvalitet bør fysiske fellesarealer ha for at de skal være sosialt bærekraftige? Hvilket minimumsnivå av sosialt lim – nettverk, sosiale initiativ, sosiale arenaer – bør et lokalsamfunn ha for å kunne opprettholde seg selv, være sosialt bærekraftig? I Stavanger så vi at kommunen hadde tatt grep for å styrke både den sosiale og fysiske grunnutrustningen – kommunen har en dedikert ansatt til stede, det er laget nytt bydelshus og svømmehall. Sammen med et politisk kommunedelsutvalg gir det potensial for å minske gapet mellom kommune og lokalsamfunn. Dette leder til det tredje kjernebegrepet som ble løftet fram i Kristiansand, nemlig at sosial bærekraft handler om *sosial robusthet*. Robustheten til et lokalsamfunn består i å være i stand til å aktivt forme sine egne omgivelser og sin egen utvikling. Både å kunne respondere på forslag til tiltak utenfra, og å kunne ta egne initiativ ut fra lokalsamfunnets egne behov.

I kjølvannet av funnene i både Kristiansand og Stavanger utviklet vi progressivt en *infrastruktur for lokal sosial bærekraft* som peker på institusjonelle forutsetninger for å skape mer sosialt bærekraftige lokalsamfunn. Den løfter fram hvordan det er en gjensidig avhengighet mellom en mer sømløs og samskapende organisering internt i kommunen, både politisk og administrativt, og et samskapende lokalsamfunn, med arenaer og muligheter for engasjement. Dersom det skapes institusjonelle betingelser for samskaping *i* kommunen, mellom avdelinger og mellom ulike politiske nivåer, og *i* lokalsamfunnet, vil det skape potensial for bedre samskaping *mellom* kommune og lokalsamfunn. Figur 9 er et enkelt uttrykk for disse sammenhengene, tidligere publisert i erfaringsnotatene for Kristiansand og Stavanger (Hofstad et al. 2021, 2022).

Figur 9: Infrastruktur for lokal sosial bærekraft

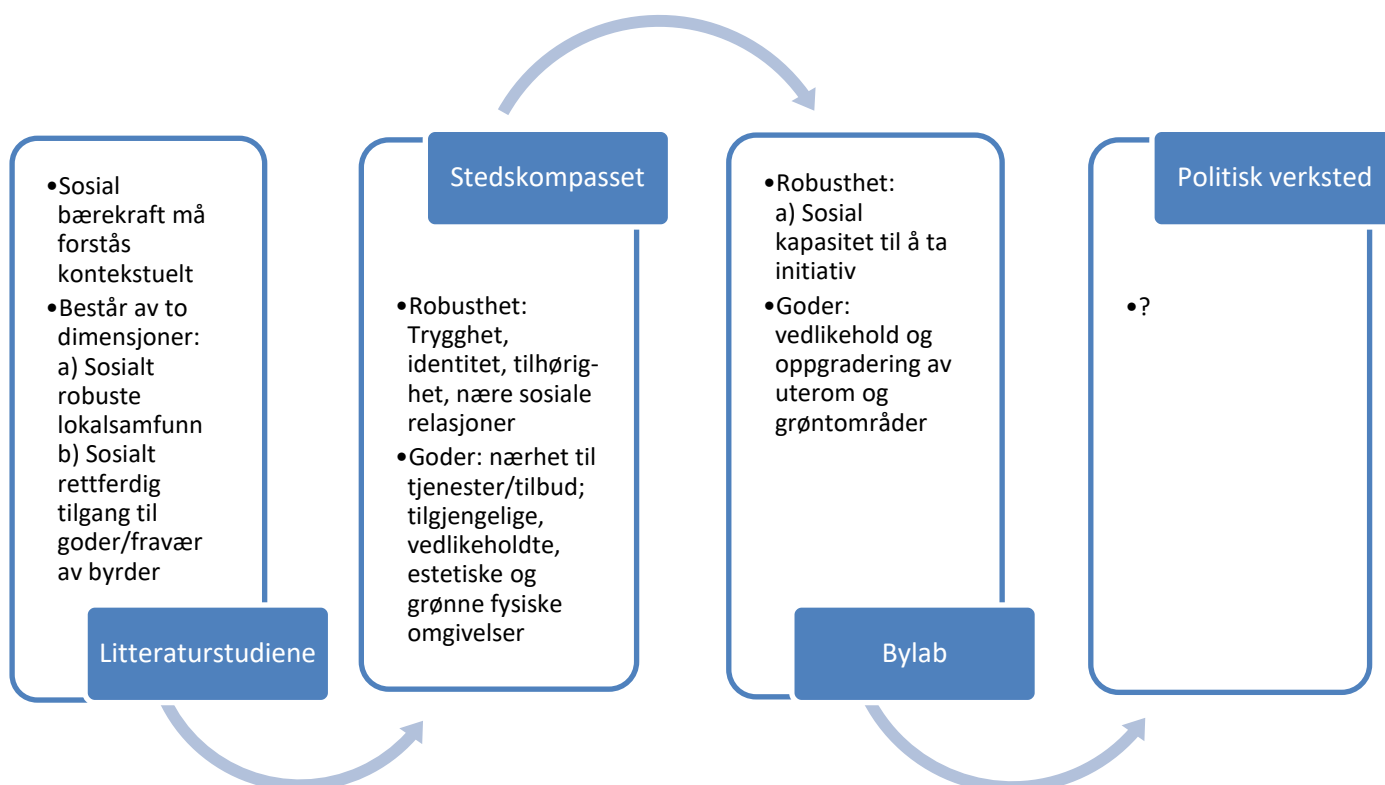
Et interessant moment er at Fredrikstad, til forskjell fra de andre byene, har utviklet en infrastruktur mellom kommunen og lokalsamfunnet over flere år. I 20 år har de hatt en lokalsamfunnsmodell hvor hovedpillaren er 22 lokalsamfunnsutvalg som skal bidra til å styrke dialogen mellom innbyggere, folkevalgte og administrasjonen, mobilisere til frivillighet, skape møteplasser og være et bindeledd mellom kommunen og lokalsamfunnet. Lokalsamfunnsmodellen støttes opp av en ressursgruppe, dedikerte ansatte lokalsamfunnsrådgivere, frivillige demokratiguider, og et systematisk og metodisk arbeid med egne ansatte for demokratiutvikling blant unge.

I tillegg er selve området som studeres bedre utrustet med ulike møteplasser, både offentlige tilgjengelige vrimleplasser ute, ulike kulturarenaer innendørs, som Rebelhuset, Kulturgrotten, Litteraturhuset og St Croix huset, og kommersielle tilbud i form av kjøpesenter, butikker, kaféer, kebabsjapper og hamburgersteder. Til forskjell fra Kristiansand og Stavanger ligger områdene vi studerer i sentrum.

Likevel strever de med helt grunnleggende betingelser for sosialt bærekraftige lokalsamfunn, det vi har kalt den fysiske og sosiale grunnutrustningen. Noe som igjen påvirker lokalsamfunnets robusthet.

Denne innsikten er en nyttig påminnelse om at utvikling av en infrastruktur for lokal sosial bærekraft, og i dette tilfellet koblingen mellom kommune og lokalsamfunn, er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig, faktor for sosialt bærekraftig lokalsamfunnsutvikling. En trenger ressurser som kanaliseres gjennom infrastrukturen. I Fredrikstad er kommuneøkonomien trang og de sosiale ressursene i det aktuelle lokalsamfunnet er for svake. Det setter kommunen sjakk-matt. Ressursene til å skape en bedre fysisk og sosial grunnutrustning oppleves som for knappe, samtidig som lokalsamfunnet selv ikke evner å fylle dette ressursgapet. Erfaringen fra Fredrikstad er dermed at ressurser i form av engasjement, tid, hender og penger er en helt nødvendig forutsetning for at en infrastruktur for sosialt bærekraftig lokalsamfunnsutvikling skal fungere. Innsiktene fra bylaben i Fredrikstad oppsummeres i figur 10.

Figur 10: Forståelsen av lokal sosial bærekraft: Innovasjon 1-3

Prosessinnovasjon: Uttesting av politisk verksted

Politisk verksted inviterer lokalpolitikere til å anvende informasjon fra medvirkningsprosesser i behandlingen av en fiktiv, men mest mulig realistisk, politisk sak. Formålet er å tydeliggjøre hvordan sosial bærekraft kan settes på den politiske dagsorden, gjennom:

- a) å bringe kunnskap om sosial bærekraft inn i den politiske vedtaksprosessen
- b) å oversette kunnskap fra medvirkningsprosesser til politiske vedtak

Selve metoden er utviklet og også videreutviklet innenfor rammen av SOSLOKAL. Felles for politikerverkstedene i Kristiansand, Stavanger og Fredrikstad er at lokalpolitikere i tre omganger blir bedt om å diskutere og ta stilling til et politisk saksframlegg hvor saken i første omgang belyses gjennom levekårsdata og statistikk, i andre omgang gjennom funn fra Stedskompasset og i siste omgang gjennom funn fra Bylab/fremtidsverksted. Hensikten er å utforske hvordan ulike kilder til kunnskap om sosial bærekraft påvirker politikernes forståelse av lokalsamfunnet og muligheten for politiske intervensjoner.

Samtidig er det gjort flere tilpasninger i metoden gjennom de tre politiske verkstedene. Kristiansand var først ut. Her ble By- og stedsutviklingsutvalget invitert til å vurdere et forslag til vedtak om utvikling av bydelen Tinnheia (se Hofstad et al. 2021). I Stavanger, som har representative organ på to nivå, ble det politiske verkstedet gjennomført i to omganger, først i Kommunedelsutvalget i Madla og Kvernevik, og deretter i Utvalg for by- og samfunnsutvikling i Stavanger. En ytterligere justering i metoden, var at politikerne ble bedt om å formulere, ikke bare ta stilling til, et politisk vedtak (se Hofstad et al. 2022).

I Fredrikstad ble det bestemt at vi skulle invitere bredere til det politiske verkstedet, både ved at invitasjonen ikke ble begrenset til ett politisk utvalg og ved at administrasjonen ble invitert inn i gruppediskusjonene. Basert på erfaringene fra Kristiansand og Stavanger, ble deltakerne også denne gangen bedt om å formulere et vedtak basert på gruppediskusjonene. I det følgende, vil vi presentere foreløpige funn fra Fredrikstad, men også kontrastere disse med funn fra tidligere verksted.

Gjennomføring av politisk verksted i Fredrikstad

Kultur- og miljøutvalget og de politiske gruppelederne i Fredrikstad ble, sammen med noen utvalgte representanter for kommuneadministrasjonen, invitert til det politiske verkstedet. Totalt deltok 25 politikere og ni fra administrasjonen invitert.

Planleggingen av politikerverkstedet ble gjennomført i tett dialog mellom virksomhetsleder, etatsleder og direktør, og ordfører ble tidlig informert om verkstedet. Halvannen måned før det politiske verkstedet sendte kommunedirektør ut invitasjon til de aktuelle politikerne.

Basert på erfaringer fra Kristiansand og Stavanger, ble det også besluttet at etatsleder skulle informere Kultur- og miljøutvalget om SOSLOKAL og om det politiske verkstedet. Dette viste seg å være viktig både som en påminnelse til utvalgsmedlemmene og for å få engasjert andre sentrale politikere som ønsket å delta, men som ikke hadde fått invitasjon. Orienteringen i kultur- og miljøutvalget førte også til at flere fra administrasjonen ba om å få tilsendt invitasjonen.

Med utgangspunkt i Fredrikstad kommunes områdesatsing, ble det utarbeidet tre fiktive saksframlegg om sosial bærekraft og Fredrikstad kommunes områdesatsing:

- 1) Sosial bærekraft og områdesatsing
- 2) Stedskompasset: Innbyggerne i fire sentrumsområder sine vurderinger av nærmiljøet
- 3) Fremtidsverkstedet: Hva er et godt nærområde, og hvordan skape det sammen?

Saksframleggene ble sendt til deltakerne en uke før planlagt verksted.

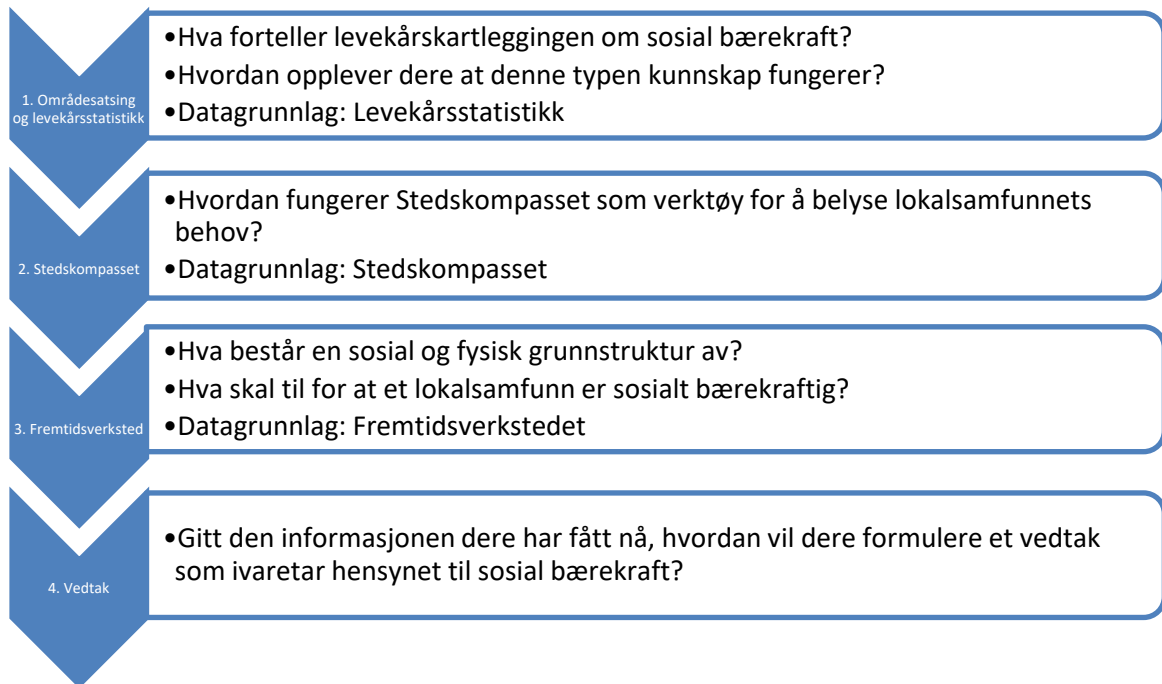
Figur 11: Program for politisk verksted i Fredrikstad

Program for dagen

12:00-12:05	Velkommen og innledning
12:05-12:25	Presentasjon og diskusjon av fiktiv sak m/utvalgte levekårsdata
12:25-12:50	Presentasjon og diskusjon av Stedskompasset
12:50-13:15	Presentasjon og diskusjon av Bylab (Framtidsverksted)
13:15-13:55	Diskusjon og formulering av vedtak
13:55-14:00	Avslutning

Verkstedet gikk av stabelen 15. mai 2023. Samtlige partier representert i kommunestyret var representert, med unntak av Fremskrittspartiet. Det vil si Arbeiderpartiet, Bymiljølista, Høyre, KrF, MDG, Rødt, SV, Senterpartiet og Venstre. Etter en kort presentasjon av prosjektet SOSLOKAL, ble deltakerne delt inn i grupper som diskuterte de tre saksframleggene. Figur 12 viser spørsmålene som ble diskutert knyttet til de ulike saksframleggene, samt datagrunnlaget for saksframleggene.

Figur 12: Stegene i det politiske verkstedet i Fredrikstad

Diskusjonene av levekårsdata, Stedskompasset og Fremtidsverkstedet ble gjennomført i grupper bestående av både politikere og administrasjon. At både administrasjon og politikere deltok var tilfeldig, og et utslag av at administrasjonen syntes det ville være interessant å delta. Kombinasjonen av de to gruppene viste seg å bidra til å videreutvikle det politiske verkstedet, både som diskusjons- og samarbeidsfora. Selve formuleringen av vedtaket ble gjort av de to gruppene hver for seg. Når vedtaket ble formulert ble deltakerne bedt om å ha følgende spørsmål i bakhodet:

- Hvilke mål bør vi ha for sosial bærekraft (lokalområders tilgang til goder og tjenester og lokalsamfunnets «sosiale lim»)?
- Hva er rollefordelingen mellom kommunen og innbyggerne i å skape dette?
- Hvilke grep kan tas for å styrke relasjonen mellom kommunen og innbyggerne?

Til sist ble de to forslagene til vedtak presentert i plenum. I det følgende vil vi presentere vedtakene (se figur 13), og diskusjonene som ledet opp til dem.

Figur 13: Sammenstilling av foreslåtte tiltak – politikere og administrasjon

POLITIKERE

1. Kommunen setter ned et oppgaveutvalg på Holmen for å jobbe med områdeutvikling.
2. Kommunen etablerer og fasiliterer en sosial møteplass på Holmen med koordinator i 50 pst. stilling. Relevante tjenester kobles på.
3. Kommunen etablerer en lavterskel nærmiljøtilskuddsordning. Kommunedirektøren utarbeider et forslag til enkle retningslinjer som legges fram til behandling i KMU. Det settes av inntil 500 000 kroner til dette formålet.
4. Veiledning til restaurering trehusbebyggelse. Bygningsvernsektoren kobles på prosjektet.

ADMINISTRASJON

1. Det skal utvikles spesifikke tiltak for Holmen, blant annet kommunalt ansatte koordinatore/samfunnsutviklere som er tilstede i området og en del av tjenestene. Disse må kjenne området og tjenestene godt.
2. Bruke stedskompasset i videre stedsutvikling, kombinere med levekårskartlegging.
3. Etablere representative brukergrupper i Holmen og trekke tjenestene mer aktivt med i kartlegging og samfunnsutvikling.
4. Disse punktene skal resultere i et handlingsprogram med foreslåtte tiltak og tilhørende kostnad/budsjett

At politikere og administrasjon satt sammen i diskusjonene som ledet opp til vedtakene kan ha bidratt til å utvikle en felles forståelse av hva sosial bærekraft betyr for Holmen som lokalsamfunn, og hvilke trekk ved lokalsamfunnet som bidrar til å styrke eller svekke denne bærekraften. Likevel synes det å ligge ulike, om ikke motstridende, vurderinger til grunn for de to vedtakene. Dette kommer først og fremst til syne i en utpreget handlingsorientering hos politikerne, og en mer prosessorientert tilnærming hos administrasjonen. Implisitt i administrasjonens vedtak er en forståelse av at Holmen som område trenger et løft. Samtidig kan det synes som om det først og fremst er metoden for å fremskaffe informasjon om sosial bærekraft som administrasjonen tar med seg fra det politiske verkstedet. Stedskompasset, medvirkningsprosesser og kommunalt ansatte koordinatore eller samfunnsutviklere skal anvendes for å fremskaffe nødvendig kunnskap for å utvikle et handlingsprogram for bydelen.

Politikerne er mer opptatt av konkrete tiltak for å sikre sosial bærekraft. Riktignok vil også politikerne sette ned et utvalg for å jobbe med områdeutvikling, men de øvrige punktene i vedtaket er forslag til konkrete tiltak som svar på noen av de problemene som belyses gjennom de tre saksframleggene. Det handler om å skape en møteplass på Holmen, med et betydelig bidra fra kommunen. Videre handler det om å bidra til at lokale krefter får mulighet til selv å forme nærmiljøet gjennom en nærmiljøtilskuddsordning. Til sist handler det om det fysiske miljøet, i form av tiltak for å restaurere trehusbebyggelsen på Holmen. Samtlige punkt har betydelige innslag av samskaping, ved at kommunen bidrar med veiledning, penger, arealer, personale, men hvor tiltakenes suksess avhenger av lokalbefolkningens innsats. Hvorvidt innbyggerne i området har de nødvendige ressursene for en slik samskaping problematiseres ikke i vedtaket.

I begge vedtakene kan vi skimte betydningen av de ulike informasjonskildene som politikere og administrasjon ble eksponert for gjennom saksframlegg og gruppearbeid. Ser vi nærmere på de forutgående diskusjonene, kommer det frem at politikerne er godt kjent med levekårskartlegginger som verktøy og også om hva kartleggingene forteller om de sosiale forholdene i sentrumsområdene. Ingen av deltakerne gir uttrykk for at levekårsdataene uttrykker noe nytt eller overraskende. Dette kommer til uttrykk ved at deltakerne er mindre opptatt av hva dataene forteller, enn hvilke begrensninger de har. Særlig to betraktninger gjør seg gjeldende. For det første at levekårsdata ikke fanger lokal variasjon, selv om to områder har de samme levekårsutfordringene, kan forhold i nærområdet føre til at innbyggernes opplevelser av sosial utsatthet er veldig ulik.

For det andre opplever politikerne levekårsdataene som lite handlingsrettede. Det er vanskelig å lese betydningen av tiltak og tjenester ut av statistikken, og også innbyggernes opplevelse av nærområdet.

Til sammenligning opplever politikerne Stedskompasset som svært handlingsrettet og konkret. Flere peker på at de kan «lese» tiltak ut av Stedskompasset. Grøntområder, sosiale møteplasser, gater og gatetun, og generelt vedlikehold er områder som flere peker på i diskusjonene om hva som kan gjøres for å sikre bo- og livskvalitet i områdene. Enkelte peker også på betydningen av tjenester og tilbud i bydelene; jo mer du kan gjøre der du bor, jo mer tilhørighet vil du føle til området. Samtidig kommer det også noen som ønsker seg noe mer av Stedskompasset, knyttet til innbyggernes helse og velferd. Er det de riktige spørsmålene som blir stilt? Helhetsbildet er likevel at politikerne er begeistret for Stedskompasset som verktøy. Det er handlingsrettet, konkret, basert på innbyggernes egne opplevelser av området, og gir grunnlag for å prioritere tiltak ut fra hva som opptar de som bor i området.

Sammenlignet med levekårsdata og Stedskompasset, er politikerne mindre opptatt av hvordan Fremtidsverkstedet fungerer som et verktøy for informasjonsinnhenting. Dette kan ha sammenheng med at de ikke ble bedt om å ta stilling til Fremtidsverkstedet som verktøy, men snarere til de innspillene og vurderingene som kom fram som følge av verkstedet. Sammenstiller vi diskusjoner i gruppene med det vedtaket som politikerne gjør, virker det som om Fremtidsverkstedet har hatt betydning som kilde til informasjon. Behovet for sosiale møteplasser, innendørs og utendørs, er et tema som går igjen i diskusjonene fra både Stedskompasset og Fremtidsverkstedet, men det er først i diskusjonen av Fremtidsverkstedet at behovet for fasiliterede møteplasser får en fremtredende rolle. Betydningen av bomiljø, utleieboliger, og gjennomtrekk av beboere i et område for sosial bærekraft er et gjennomgangstema i begge gruppene som i liten grad vektlegges i det endelige politiske vedtaket.

Administrasjonen hadde en mer tilbaketrukket rolle i gruppearbeidet knyttet til de ulike saksframleggene, og vi har derfor mindre informasjon om hvordan de vurderer de ulike informasjonskildene. Gjennom gruppearbeidet som ledet fram til vedtaket får vi likevel noe informasjon om deres vurdering av informasjonsgrunnlaget og om hvordan de forstår sosial bærekraft.

To betraktninger er særlig fremtredende. For det første at sosial bærekraft krever noe mer enn at alle gis lik tilgang til goder og byrder. Ideen er at kommunen, i områder preget av store levekårsutfordringer, ikke kan ha for store forventninger til at innbyggerne selv skal ta initiativ. Det dreier seg ikke bare om at dårlig økonomi, helse eller andre utfordringer påvirker den enkeltes mulighet til å ta initiativ, men også om at områdene mangler arenaer og aktører som skaper slike initiativ. Her viser administrasjonen til at det er vanskeligere å få i stand innbyggerinitiativ i bydeler uten nærscole, uten idrettslag eller andre lag og foreninger. Særlig gjelder dette i bydeler med mye flytting til og fra. Derfor legges det til grunn at kommunen må jobbe annerledes for å få til utjevning. I vedtaket vektlegges betydningen av koordinatorene eller samfunnsutviklere som er til stede både i området og i tjenestene.

For det andre vektlegger administrasjonen betydningen av å agere på grunnlag av god informasjon. Jo bedre informasjonsgrunnlag, jo mindre fare for feilslutninger. Samtidig er det en forståelse av at det beste kan bli det godes fiende. Det er viktig, understrekes det, at medvirkningsprosesser resulterer i handling. Det må være en forpliktelse fra kommunens side; en forpliktelse som handler både om tiltak og om penger. Denne forståelsen av forholdet mellom god nok informasjon og utsikten til forpliktende tiltak kommer til uttrykk i administrasjonens forslag til vedtak, hvor man forplikter seg til en medvirkningsprosess som skal lede til en handlingsplan bestående av tiltak med tilhørende bevilgninger.

Politikere og administrasjon forstår altså sosial bærekraft og kildene til informasjon om sosial bærekraft som de er blitt presentert for gjennom SOSLOKAL nokså likt. Men det er noen forskjeller i forståelsen av hvilke handlinger som er ønskelige eller påkrevde. Mens politikeren synes å være mest opptatt av konkrete tiltak for å bygge sosial bærekraft i lokalsamfunnet, er administrasjonen mer opptatt av det prosessuelle. Det gjelder både hvilke grep som kan gjøres for å sette lokalsamfunnet i stand til å fremme krav og ta egne initiativ, og om hvilke grep som kan gjøres for å sikre at beslutningsprosessene er godt nok belyst.

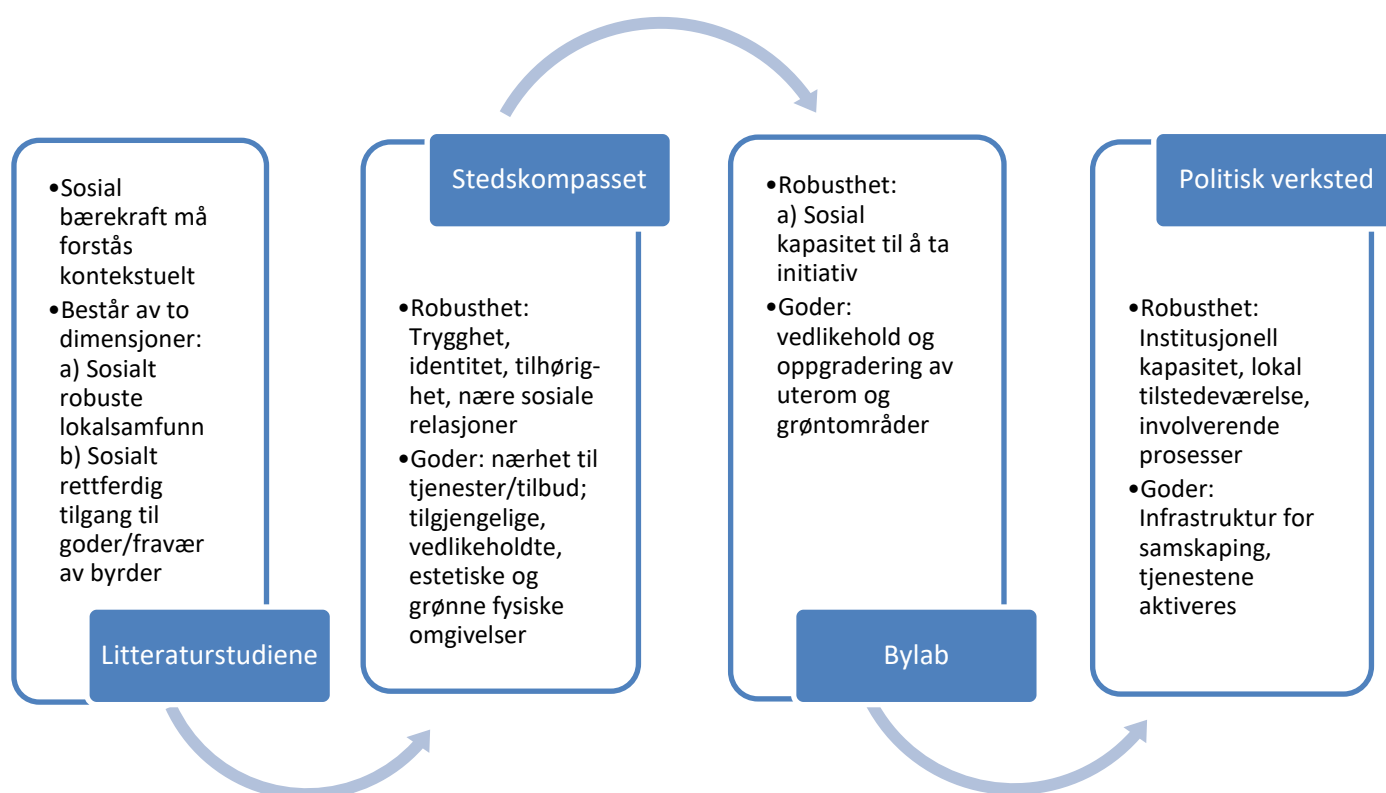
Det politiske verkstedets bidrag til forståelsen av sosial bærekraft

De tre rundene med politiske verksted illustrerer den lokale kontekstens betydning for lokal sosial bærekraft. Sammenligner vi med Stavanger, ser vi at de interne politiske prosessene synes å være mindre viktige. I Stavanger handlet mye av diskusjonen om kommunedelsutvalgets rolle og innflytelse. For Fredrikstad, som ikke har representative organ på bydelsnivå (men de har lokalsamfunnsutvalg), er spørsmålet snarere hvordan kommunepolitikere og administrasjonen best mulig kan representere og agere på lokalsamfunnets behov. Sammenligner vi med Kristiansand, ser vi at politisk ståsted synes å ha mindre betydning for deltakerne i Fredrikstad. I Fredrikstad har man lang erfaring med å diskutere levekår og sosial utjevning, selv om begrepet «sosial bærekraft» er nytt for mange. Politikere i Kristiansand brukte mye tid på å diskutere begrepets innhold og relevans. Slike diskusjoner finner vi ikke i Fredrikstads politiske verksted.

I Fredrikstad er det to spørsmål som synes særlig viktige for deltakerne: de fysiske og sosiale strukturene som danner grunnlaget for sosial bærekraft, og infrastrukturen for samskaping. Det første spørsmålet handler om samspillet mellom det fysiske miljøet – bolig og bomiljø, fysiske møteplasser med videre – og de sosiale strukturene som både skapes av og forsterker virkningen av det fysiske miljøet. Det andre spørsmålet handler om samspillet mellom kommune og lokalsamfunn. Hvor og hvordan skal grensen dras mellom kommunens ansvar for lokal sosial bærekraft og lokalsamfunnets ansvar, og i hvilken grad avhenger denne grensedragningen i de ressurser og begrensninger som finnes i nærmiljøet? Det er verdt å merke seg at verken politikere eller administrasjon problematiserer den vertikale integreringen av kommunens ulike sektorer i arbeidet med å utvikle lokal sosial bærekraft.

En erfaring fra det politiske verkstedet av mer praktisk art, er at det er behov for arenaer hvor politikere kan diskutere og reflektere omkring overordnede spørsmål. Det politiske verkstedet gav mersmak, og Fredrikstad planlegger flere «forankringsmøter» med deltakelse fra politikk og administrasjon i forbindelse med iverksettingen av områdesatsingen i Fredrikstad. Figur oppsummerer erfaringene fra det politiske verkstedet.

Figur 14: Forståelsen av lokal sosial bærekraft: Innovasjon 1-4

Strategisk innovasjon – hovedfunnene og deres implikasjoner for videre arbeid

Den strategiske innovasjonen handler om å utvikle en lokalt tilpasset forståelse av sosial bærekraft basert på de fire innovasjonene: litteraturstudiene, stedskompasset, bylab og politisk verksted. Den spissa litteraturstudien identifiserte to hoveddimensjoner ved lokal sosial bærekraft:

- Sosialt robuste lokalsamfunn
- Sosialt rettferdig tilgang til goder/fravær av byrder

I figur 13 oppsummeres de enkelte innovasjonenes bidrag til forståelsen av sosial bærekraft ved å løfte fram og utdype konkrete faktorer under hver av de to dimensjonene. Her vil vi reflektere videre over de strategiske implikasjonene til disse funnene. Særlig er vi opptatt av å identifisere forståelser og tilnærminger som vil være nyttige for å ta lokalt arbeid med sosial bærekraft et skritt videre. Siden vil vi løfte fram de mer praktiske erfaringene fra uttestingen av stedskompass, bylab og politisk verksted og gi anbefalinger til videre bruk.

Innovasjonenes bidrag til forståelsen av sosial bærekraft som begrep

Stedskompasset

Stedskompasset bidrar til å kontekstualisere sosial bærekraft ved å gi et bilde av innbyggernes opplevelse av eget nærmiljø med utgangspunkt i 14 definerte temaer.

Enkelt oppsummert er innbyggerne i Fredrikstad opptatt av at nærmiljøet preges av gode mennesker de har nærhet til, at det gir tilgang til tjenester som dekker hverdagslivets behov og at uterommene er estetiske og funksjonelle – at de er enkle å ferdes i og åpner for aktivitet. Speiler vi disse faktorene i lys av de to hoveddimensjonene identifisert i litteraturstudien, ser vi at de faktorene innbyggerne er opptatt av faller inn under både sosial robusthet og rettferdig tilgang til goder /fravær av byrder:

- *Sosial robusthet*: Trygghet, identitet og tilhørighet, nære sosiale relasjoner
- *Rettferdig tilgang til goder/fravær av byrder*: Nærhet til tjenester og fritidstilbud, fysisk tilgjengelig nærområde, estetiske og funksjonelle gater og offentlige rom, tilgang

til grøntområder, vedlikehold av bygninger, gater og plasser

Faktorene befolkningen trekker fram bekrefter altså den teoretiske forståelsen av lokal sosial bærekraft identifisert i litteraturstudien (se tabell 1).

Hva forteller disse resultatene oss? For det første at det er de elementene som er tette på og preger hverdagslivet som anses som viktigst av befolkningen. Befolkningen trives når nærmiljøet er vakkert, stille og rolig, sentrumsnært og med gode naboer, formulert slik av en respondent i spørreundersøkelsen:

«Vi har både kultur, kino, bibliotek mm. Kort vei til sentrum, marka, vollene og sjøen. Gode kollektivmuligheter til Oslo. Vakkert bo-område med hyggelige mennesker» (svar på åpent spørsmål, hva trives du med i nærmiljøet).

Godene som nevnes her står trolig i et gjensidig avhengighetsforhold til robusthets-elementene trygghet, identitet & tilhørighet og nære relasjoner. Innholdsrike, sosiale, rolige og vakre omgivelser skaper identitet, trygghet og tilhørighet, som igjen legger grunnlag for initiativ til ytterligere forbedringer i tilbud og omgivelser. Dermed kan en se for seg at det skapes positive, gjensidig forsterkende spiraler i enkelte lokalsamfunn.

For det andre forteller resultatene oss at å skape slike gjensidig forsterkende spiraler krever at flere ulike aktører bidrar. Ser en nærmere på de godene som listes opp her, skal aktørene stort sett ikke bidra en og en. De skal virke sammen. Offentlige rom er et godt eksempel på det. Boliger, ulike offentlige og private bygninger, gater, torg og grøntområder eies, reguleres, driftes og vedlikeholdes av både det offentlige, private selskaper og enkeltindivider alt ettersom hvem som eier området, eller hvilken ansvarsfordeling som er avtalt (eller ikke avtalt). Slik er det også med tjenester. Kommunen er ofte involvert som regulator eller investor, mens selve tjenesten kan driftes og vedlikeholdes av private – barnehager, legetjenester, kino, kafeer, osv. Befolkningen er involvert mest som brukere, eller via frivillige organisasjoner som drifter/ vedlikeholder av tjenester.

Flytter vi fokus til faktorene som er nevnt under sosial robusthet, trygghet, identitet & tilhørighet og nære sosiale relasjoner, finner vi samme gjensidige avhengighet her. Relasjonen mellom innbyggerne og hvordan de opptrer overfor hverandre er viktig, men det er også det offentlige som planlegger av omgivelsene og utvikler av sosialt forebyggende og reparerende tjenester (politi, sosialt arbeid, legetjenester, osv.) og ulike private tilbud som skaper identitet og tilhørighet (fotballag, historiske bygninger, osv.).

Relasjonen mellom aktørene blir dermed viktig. Ofte reguleres innsatsen til de ulike aktørene formelt gjennom kontrakter, betaling, anbud og planlegging. Kvaliteten på denne reguleringen ligger til kommunen, og er et viktig premiss for hvilken tillit folk har til kommunen og til hverandre (Martinangeli et al 2023). Denne tillitten legger igjen grunnlaget for kollektiv handling – for å skape aktiviteter og tilbud sammen.

Grunnen til at vi går litt dypere inn i dette er at resultatene peker i retning av at folk er særlig opptatt av kvaliteten til tjenester og institusjoner de er avhengige av, mens bevisstheten om å påvirke de samme tjenestene og institusjonene er svakere. Stedskompasset viser at temaet «innflytelse og følelse av kontroll», som handler om befolkningens innflytelse og involvering i beslutningsprosesser, anses som minst viktig av de 14 temaene. Resultatet kan tolkes på flere måter. Det kan være et uttrykk for at de har tillitt til at de kommunale prosessene produserer gode resultater slik at de ikke trenger å involvere seg. Resultatet kan også handle om at de stort sett føler at de kan delta hvis de ønsker. Eller det kan være et uttrykk for avmakt, at innbyggerne ikke vet hvor og hvordan de skal henvende seg, eller ikke har tro på at de kan gjøre en forskjell. Den forholdsvis lave skåren kan også være uttrykk for likegyldighet, at man har lav bevissthet og interesse for politiske prosesser, og derfor anser innflytelse og kontroll med beslutningsprosessene som mindre viktig.

Uansett årsak gir det et grunnlag for å reflektere omkring hvordan prosesser for å skape sosialt bærekraftige lokalsamfunn bør legges opp. Gitt den gjensidige avhengigheten mellom kommunens, private aktørers og befolkningens bidrag til sosial robusthet og utvikling av goder kommer en ikke unna kollektiv innsats. Stedskompasset peker imidlertid mot at slike prosesser bør knyttes opp mot utvikling av konkrete fysiske og sosiale tiltak i nærmiljøet, det er de faktorene folk er aller mest opptatt av.

Bylab

Sosiale og fysiske tjenester/tilbud stod i sentrum av diskusjonene også på bylaben. Nærmere bestemt betydningen av ressurser i form av engasjement, tid, hender og penger for å kunne sikre en sosialt bærekraftig utvikling. Budskapet fra Framtidsverkstedet er at styrket sosial bærekraft på Holmen-Trosvik er avhengig av:

- *En sosial grunnutrustning* som gjør det mulig for lokalsamfunnet å handle som et fellesskap, både internt i lokalsamfunnet og overfor andre aktører, som kommunen og næringslivet.
- *En fysisk grunnutrustning* av fellesområdene gjennom oppgradering og vedlikehold, som skaper trivsel, stolthet og identitet.

Den sosiale og fysiske grunnutrustningen er en forutsetning for lokal sosial bærekraft. I løpet av SOSLOKALs innovasjoner i de tre kommunene har det blitt tydelig at ansvarsforholdene og rollefordelingen mellom lokalsamfunn og kommune er uklar, både når det gjelder den sosiale og den fysiske grunnutrustningen. Den sosiale grunnutrustningen, kapasiteten til kollektiv handling, kan styrkes enten gjennom økt kommunal tilstedeværelse eller gjennom aktivisering av nye og flere grupper i lokalsamfunnet. Den fysiske grunnutrustningen i form av tilgjengelige, attraktive og aktivitetsskapende omgivelser er avhengig av at ansvar og roller knyttet til drift og vedlikehold avklares mellom kommunen, private grunneiere og innbyggere. Både den fysiske og sosiale grunnutrustningen handler altså om samskaping og kapasitet for samskaping mellom ulike aktører, både internt i lokalsamfunnet og mellom kommunen og lokalsamfunnet.

Mens bylaben i Kristiansand og Stavanger pekte på betydningen av en infrastruktur som sikrer samskaping horisontalt mellom ulike private og kommunale aktører og vertikalt mellom ulike styringsnivåer, peker resultatene fra Fredrikstad på ressursene som skapes og kanaliseres i infrastrukturen. Det må finnes en robusthet, både i lokalsamfunnet og hos kommunen, som evner å ta infrastrukturen i bruk og fylle den med innhold. Vi ser altså at det er en gjensidig avhengighet både strukturelt og kapasitetsmessig. For at samskaping skal fungere må det finnes strukturer, både internt i kommune og lokalsamfunn og mellom dem, som inviterer til samskaping. Dersom strukturer bygges ensidig i lokalsamfunnet, uten å gjøre tilsvarende i kommunen vil prosesser og initiativer stoppe opp. På samme måte er det kapasitetsmessig. Både kommunen og lokalsamfunnet trenger tilgang på nødvendige ressurser, i form av hoder, hender og penger, for at initiativer kan følges opp og realiseres.

Lokal sosial bærekraft er altså avhengig av 1) strukturer som sikrer samskaping innad i, og mellom, områder og organisasjoner (administrasjon, politikk, lokalsamfunn), og 2) kapasitet og ressurser i de samme områdene og organisasjonene, som gir noe å forhandle, utvikle og drive samskaping om. I Fredrikstads tilfelle synes det mest prekære å være tilgang på ressurser, både i kommunen og i Holmen/Seut.

Politisk verksted

Fredrikstad har arbeidet med folkehelse og sosial ulikhet lenge. Det politiske verkstedet handlet derfor mindre om hvordan sosial bærekraft kan sikres oppmerksomhet og hva sosial bærekraft betyr i en lokal kontekst enn i de andre byene. Deltakerne var snarere opptatt av hvordan prosesser og tiltak kan bidra til å realisere sosial bærekraft-ambisjoner i praksis. Det politiske verkstedet, som bestod av representanter fra flere politiske utvalg og

ulike deler av administrasjonen, gikk direkte inn i funnene fra stedskompasset og bylaben og utviklet nye ideer på grunnlag av disse.

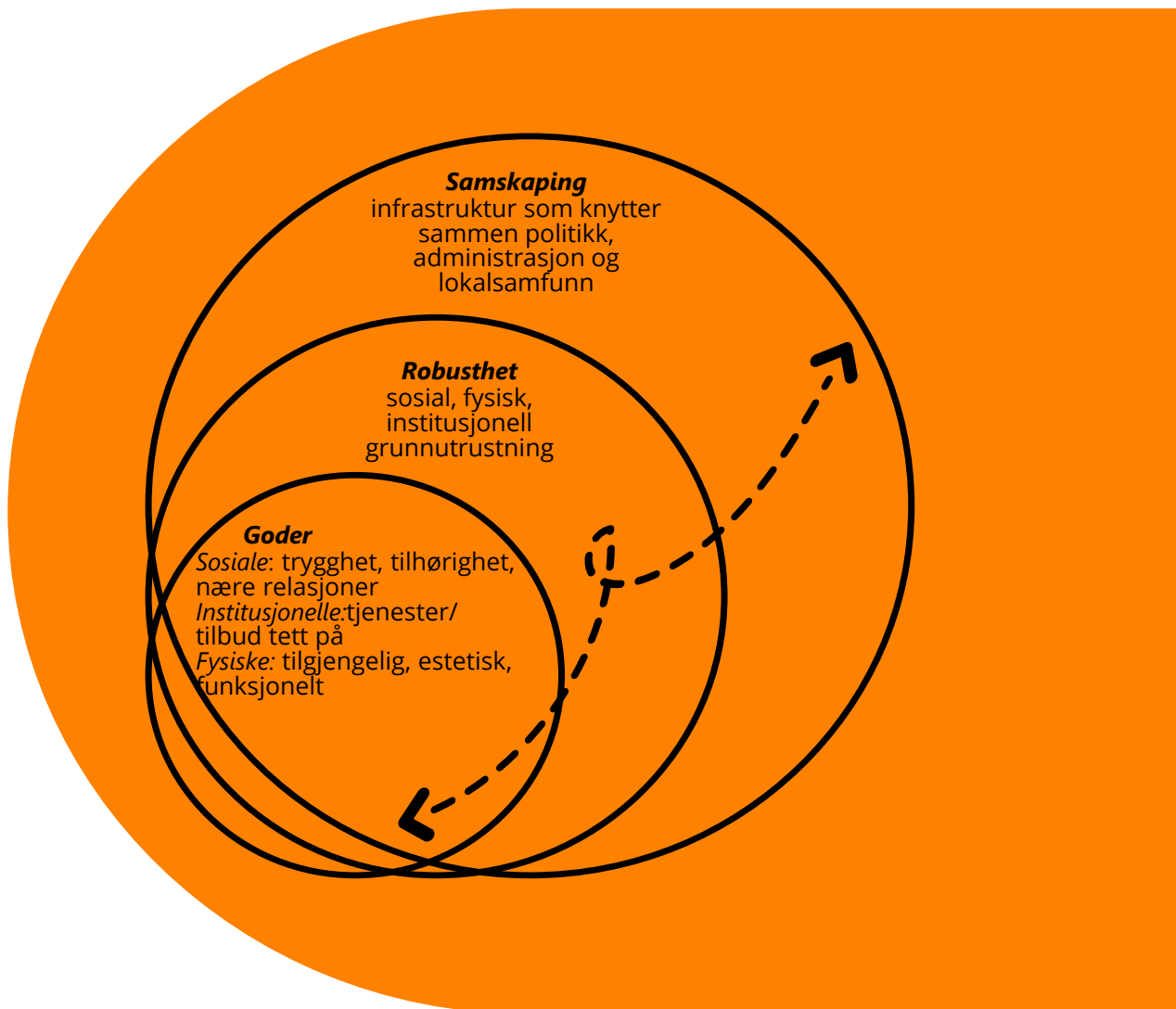
Et moment står særlig ut som et innovativt bidrag til hvordan en kan skape en sterkere sosial og fysisk grunnutrustning i lokalsamfunnet som samtidig er koblet opp mot en infrastruktur for samskaping: Å styrke den sosiale grunnutrustningen ved å etablere en sosial møteplass for lokalbefolkningen med en kommunalt finansiert koordinator til stede i 50 prosent stilling og (og dette er det nyskapende): hvor relevante tjenester er koblet på. På bakgrunn av funnene over er dette interessant. Forslaget bygger opp under innbyggernes sterke fokus på tjenester og tilbud samtidig som det støtter opp under viktigheten av sosial kapasitet i form av sosiale relasjoner mellom innbyggerne og tilgang til ressurser.

Sterkere involvering av tjenestene i lokalsamfunnsutviklingen kom opp som en idé også hos politikerne i Stavanger, men i Fredrikstad ble selve organiseringen mer konkretisert gjennom forslaget om å etablere en sosial møteplass som gir en felles institusjonell ramme for tjenestenes aktivitet i lokalsamfunnet. I praksis finnes det potensial for dette også i Kvernevik i Stavanger, de har bygget nytt bydelshus med tilstedeværelse av en koordinator.

Et springende punkt ved å engasjere tjenestene bredere i lokalsamfunnet er selvfølgelig om tjenestene selv er interessert i å flytte seg fysisk nærmere befolkningen og ta et bredere samfunnsutviklingsmandat inn i virksomheten. Trolig vil virksomhetene måtte vri ressursbruk, målsettinger og den faglige kulturen for å tilpasse seg forventningen om en mer utadvendt og samskapende tilnærming. Ikke minst fordi politikerne ser for seg at lokalbefolkningen skal aktiviseres ytterligere i lokalsamfunnsutviklingen ved at det etableres et oppgaveutvalg som kan arbeide med områdeutvikling.

Den fysiske grunnutrustningen vil politikerne styrke gjennom å utvikle en nærmiljøtilskuddsordning som lokale aktører kan søke på samtidig som de også her vil bruke eksisterende tjenester til å gi befolkningen veiledning i restaurering av trehusbebyggelse. Fra SOSLOKAL i Kristiansand vet vi at en forutsetning for at nærmiljøtilskuddsordninger skal fungere, er at det finnes organisasjoner og ildsjeler som vil søke. I områder der den sosiale robustheten er relativt svak vil det være viktig med ekstra oppfordring og støtte til å søke. Ellers vil en ende med å øke forskjellen mellom robuste og mindre robuste lokalsamfunn.

Figur 15: Betingelser for sosialt bærekraftig lokalsamfunnsutvikling

Strategisk innovasjon: Bærebjelker i sosialt bærekraftig lokalsamfunnsutvikling

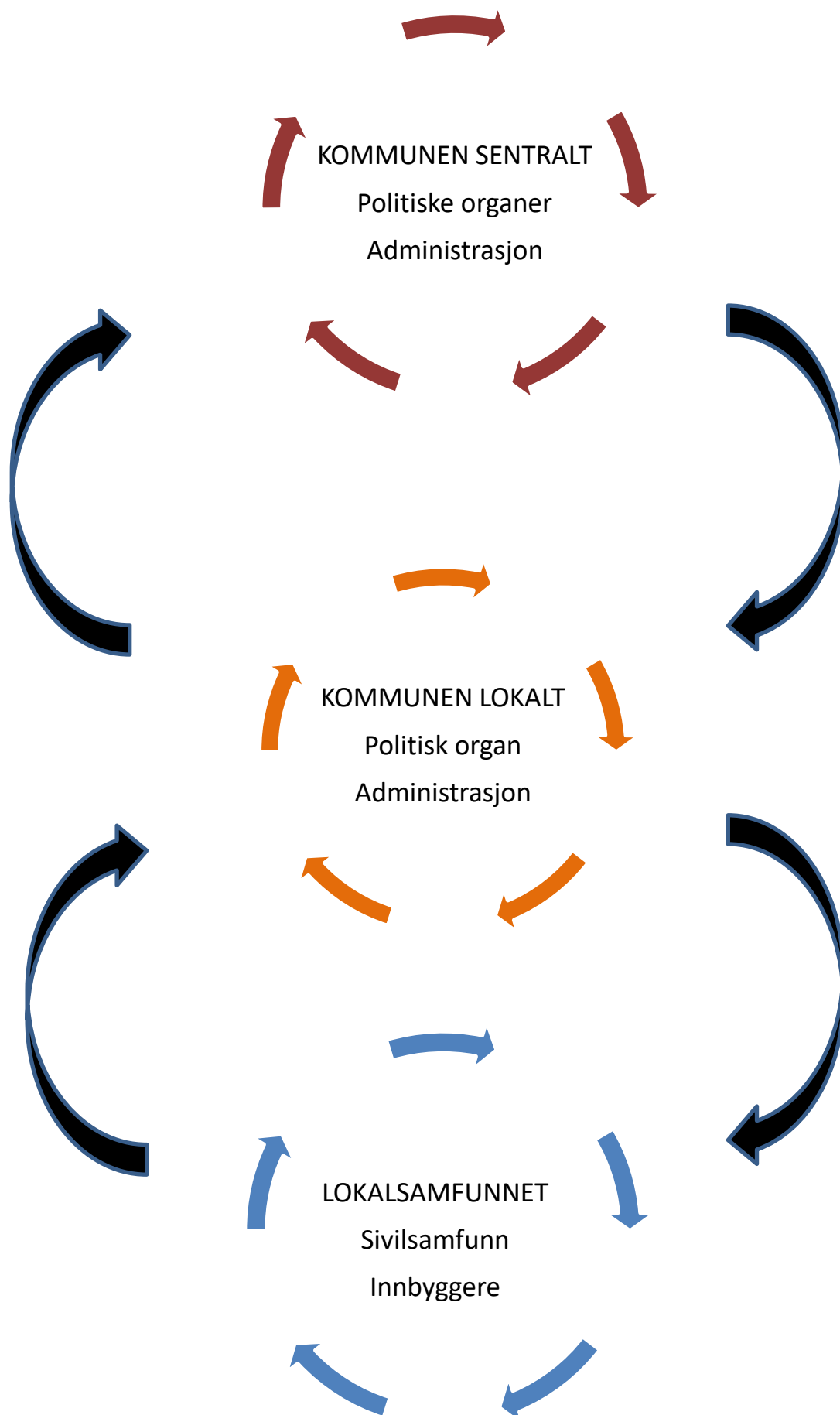
Når vi ser innovasjonene i Fredrikstad samlet tegner det seg et bilde av et sett gjensidig avhengige bærebjelker i sosialt bærekraftig lokalsamfunnsutvikling. Disse er illustrert i figur 15. For det første ett sett med *grunnleggende goder* som er helt essensielle i folks liv. De skaper et sosialt fundament i form av trygghet, tilhørighet og nære relasjoner, et institusjonelt fundament i form av at tjenester og tilbud er lett tilgjengelige og de skaper et fysisk fundament i form av estetiske, funksjonelle og tilgjengelige uterom og grøntområder i nærmiljøet.

For det andre ett sett nødvendige betingelser som sikrer lokalsamfunnets *robusthet*: en sosial, fysisk og institusjonell grunnutrustning som angir faktorer som bør være tilstede om lokalsamfunnet skal evne å opprettholde seg selv. I den sosiale grunnutrustningen inngår organisasjoner og nettverk som knytter folk sammen og skaper grunnlag for lokal aktivitet, og som også evner å påvirke utviklingen i eget lokalsamfunn ved å ta initiativ, øve motstand og delta i utviklingsprosesser

satt i gang av kommunen, næringsliv eller andre aktører. I den fysiske grunnutrustningen inngår mekanismer som sikrer at bomiljøer og uteareal er vedlikeholdte, tilgjengelige og grønne. I den institusjonelle grunnutrustningen inngår administrative ressurser som sikrer at lokalsamfunnet har tilgang til tjenester og tilbud, og at det finnes arenaer hvor folk kan møtes, initiativ kan skapes og fysisk opprustning avtales.

For det tredje mekanismer som kobler lokalsamfunnet sammen med resten av kommunen og som gir kapasitet og mulighet for at *samskaping* kan finne sted. Vi så tidligere at sosial bærekraft skapes i skjæringspunktet mellom flere aktører. Dermed trengs det arenaer hvor de ulike aktørene kan møtes for å utvikle ideer, utløse ressurser og skape tiltak som sikrer fellesgoder og lokalsamfunnets robusthet. En interessant idé som kom opp i det politiske verkstedet er at tjenestene kan brukes mer aktivt som bindeledd mellom kommunen og lokalsamfunnet. Tidligere har vi omtalt dette som en infrastruktur for samskaping (se figur 16 neste side).

Figur 16: Vertikal og horisontal infrastruktur for samskaping

Den *vertikale dimensjonen* knytter sammen og aktivere de ulike enhetene – lokalsamfunnet/bydelen, den politisk-administrative enheten lokalt i bydelen og det sentrale politisk-administrative enheten på bynivå. Styrking av denne vertikale akse handler om å legge til rette for et utvidet og sterkere integrert beslutningssystem. Potensialet for mer rettferdige løsninger økes, samtidig som eierskapet blir større hos flere aktører, samt at treffsikkerheten til tiltakene kan bli bedre. Utfordringen er å sikre at dette også medfører en jevn fordeling av oppgaver, ved at bynivået, kommunestyret og hovedutvalgene, avlastes.

Den *horisontale dimensjonen* handler om å skape bedre integrasjon og aktivisering av flere aktører på hvert nivå. Målet er at dette vil styrke det sosiale limet og trivselen i lokalsamfunnet, men også at informasjonsflyten og ressurseffektiviteten øker innen hvert politisk-administrative organ (bydel, administrasjon, politiske utvalg, kommunestyret. Akkurat som sosial bærekraft er et kontinuerlig, bevegelig mål, vil en infrastruktur for samskaping handle om å være i et kontinuerlig utviklingsarbeid. Både tydeliggjøring av innholdet i infrastrukturen og implikasjonene av den reiser flere spørsmål og dilemmaer

Kjernespørsmål i kjølvannet av SOSLOKALs resultater

Ny kunnskap virvler ofte opp nye spørsmål. Slik er det her også. Identifiseringen av de tre lagvise betingelsene for lokal, sosial bærekraft bærer i seg nye, uløste spørsmål som forhåpentligvis trigger videre utforskning og utvikling av sosialt bærekraftige tilnærminger og løsninger lokalt.

De *grunnleggende godene* som listes opp i figur 14 er identifisert på bakgrunn av data generert gjennom stedskompass og bylab i tre lokalsamfunn som geografisk ligger i store norske kommuner og som sosio-økonomisk har større utfordringer enn gjennomsnittet i sin kommune. En kan derfor spørre seg om de er representative for alle norske lokalsamfunn. Vi vet at hva som anses som relevante goder er kontekstavhengig. Samtidig viser litteraturstudien at de godene som løftes fram her samstemmer godt med de som løftes fram som sentrale i internasjonale studier.

Robustheten som løftes fram som den andre viktige dimensjonen i litteraturstudien har blitt tydeliggjort gjennom SOSLOKAL-studiene. Begrepet sosial og fysisk «grunnutrustning» bidrar til å utdype hva det betyr at et lokalsamfunn skal være i stand til å «opprettholde seg selv», som det heter i litteraturstudien. Vi lærer at et minimum av robusthet må være tilstede dersom dette skal være oppnåelig for et lokalsamfunn. Dette funnet reiser et interessant spørsmål: Er det rimelig at kommunens bidrag til en grunnutrustning er lik i alle lokalsamfunn, eller ulikt bidrag rette veien å gå, nettopp for å rette opp skjevheter?

I et universelt perspektiv kan en se det som riktig å gi alle lokalsamfunn det samme. Det sikrer en oppslutning om de ressursene som settes inn. I et sosial rettferdighetsperspektiv kan det derimot gi mening å gå inn med en grunnutrustning i spesielt utsatte områder, nettopp for å sette opp skjevheter.

Samskaping betones som en nødvendig betingelse for å skape goder og utløse ressurser i lokalsamfunnet, i kommunen og hos private aktører. Den faktiske utformingen av en infrastruktur for samskaping er fortsatt i støpeskjeen og reiser en rekke spørsmål:

- **Organisering:** Hvordan ser en samskapende kommune ut? Hvilke organisatoriske grep må gjøres? Hva innebærer det at tjenestene skal ta en mer aktiv rolle?
- **Timing:** Når skal samskapingen skje? I hvilket stadium av den politiske prosessen? Og i hvilke områder?
- **Viktighet:** Hvilke saker skal samskapes?
- **Prioritering:** Hvilke interesser er legitime?
- **Evaluerings:** Hvordan vurdere samskapingen? Hva er gode kriterier for å måle om samskapingen lykkes, eller om den trenger å justeres?

Gjennomføring av innovasjonene – praktiske erfaringer fra Fredrikstad

Her flytter vi fokus fra nye forståelser av sosial bærekraft i kjølvannet av innovasjonene, til hvordan verktøyene fungerer som virkemidler for å engasjere lokalsamfunnet tettere i stedsutviklingen og løfte sosial bærekraft opp på den politiske agendaen.

En overordnet erfaring er at det er svært nyttig å kombinere de tre verktøyene. Ved å anvende dem i sekvens kan de bygge på hverandre, utdype temaer og problemstillinger videre og skape læring. Dermed blir det en progresjon i kunnskapsutviklingen. Samtidig har hver av disse verktøyene sine unike styrker og svakheter, som vi vil vise under. Ved å kombinere dem kan vi i større grad korrigerer for svakheter og utnytte styrken til hver av dem.

En annen overordnet erfaring er at rekruttering og kontakt med innbyggere er veldig personavhengig og at kommunen ikke har noe godt system for å komme i kontakt med innbyggere. Dette er en svakhet som bør undersøkes nærmere da kommunen har behov for å nå alle.

Erfaringer med stedskompasset

Uttestingen av stedskompasset har gitt flere lærdommer:

- *Nytte:* Stedskompasset oppleves nyttig og allsidig. Administrasjonen har brukt resultatene fra stedskompasset som viktig kunnskapsgrunnlag og medvirkningsverktøy for kommunens planarbeid og i arbeidet med områdesatsing. Politikerne uttrykker entusiasme for verktøyet. De opplever verktøyet som handlingsrettet, konkret, basert på innbyggernes egne opplevelser og gir grunnlag for å gjøre prioriteringer. Både politikerne og administrasjonen opplever at dataene gir tilgang til annen og utfyllende kunnskap enn det tradisjonelle levekårsdata gir.
- *Kombinasjonen av kvantitative og kvalitative datakilder:* Kombinasjonen spørreundersøkelse og fokusgrupper med «stille stemmer» gjør det mulig å korrigerer for skjevhet i utvalget. De stille stemmene representerer grupper som i mindre grad svarer på spørreundersøkelser. Dermed økes dataenes representativitet. Kombinasjonen av kvantitative og kvalitative data gir også mer utfyllende, «tjukkere» kunnskap. I de åpne svaralternativene i spørreundersøkelsen og i dialogen med befolkningen kommer deres erfaringer tydeligere fram og blir relatert mer direkte til den lokale konteksten. For Kombinasjonen av kvantitative og kvalitative data gjør også verktøyet allsidig. Det kan brukes i ulike sammenhenger, både som kunnskapsgrunnlag, i medvirkning og som innspill til planarbeid.

- *Byvandring som datakilde:* I Fredrikstad testet vi for første gang ut byvandring som en del av stedskompasset. Selve byvandringen stimulerer til diskusjoner om fysiske og sosiale sider ved utvalgte deler av området. Dermed styrkes den kontekstuelle kunnskapen om nærområdet. I tillegg gir de en god ramme for de etterfølgende diskusjonene i fokusgrupper innendørs. Rent praktisk var det imidlertid vanskelig å bruke selve stedskompasset aktivt under selve byvandringen ut over å spørre om noen av temaene stedskompasset dekker. Vi opplevde det som vanskelig å notere innspill og lese fra stedskompassets ulike spørsmål samtidig som man går og har en dialog med deltakerne. Her er det helt klart potensial for å utvikle bedre modeller for å kombinere vandring og tematisk diskusjon.

Stedskompasset som komparativt verktøy: Å gjennomføre stedskompasset flere steder bidrar til å sette enkeltområder i perspektiv. Vurderingen av skår på enkeltvariabler blir enklere fordi man kan sjekke om nivået er gjengs eller skiller seg ut i forhold til andre områder. I Fredrikstad ble stedskompasset testet ut i ulike lokalområder som alle ligger i tilknytning til sentrum. Det kan også være nyttig å gjennomføre stedskompasset ulike steder etter en annen logikk, for eksempel for å sjekke hvordan ulik sosioøkonomisk sammensetning av befolkningen slår ut, eller hvordan det slår ut å ligge tett på tjenester og fasiliteter versus å ikke gjøre det, etc. Her kan man tenke seg mange ulike komparasjonslogikker.

- *Rekruttering til spørreundersøkelse:* Som i Stavanger ble kommunens eget sms-register brukt som rekrutteringskanal for spørreundersøkelsen. Også her viste det seg å være en svært effektiv rekrutteringskanal. Men det oppleves som om man utfordrer systemet når man anvender denne kanalen til kommunens samfunnsutviklingsarbeid. Den innarbeidede bruken av denne kanalen er knyttet tettere til kommunen som myndighet, for å informere om teknisk arbeid eller tekniske utfordringer i et område. Erfaringen fra SOSLOKAL er at denne kanalen også burde brukes til å trekke befolkningen tettere inn i samfunnsutviklingen. Vår erfaring er at folk ønsker mer informasjon.
- *Rekruttering til fokusgrupper:* Kommunens kanaler inn til «stille stemmer» er for svake. Å nå grupper som vanligvis ikke deltar i politiske prosesser krever derfor oppsøkende virksomhet og bruk av organisasjoner og kommunens tjenester som kanal. Dette er et område kommunen ønsker å utvikle og bli bedre på.

- *Justeringer:* Stedskompasset trenger å tilpasses den lokale virkeligheten, samtidig som gjentatte uttestinger viser hvor det er behov for justeringer. Denne gangen forenklet vi spørsmålet om arbeidsmuligheter og miljøvennlige reiser. Vi la også til et helt nytt spørsmål hvor vi ba respondentene vurdere de 14 temaene i stedskompasset sin viktighet. Det viste seg å være et svært viktig spørsmål som kilde til å forstå den lokale virkeligheten og vektingen av ulike temaer innenfor lokal sosial bærekraft. Vi anbefaler derfor at dette spørsmålet arbeides inn i stedskompasset.

Erfaringer med bylab

- *Nytte:* Bylaben fungerer godt som en arena for refleksjon. Resultatet var en nyansert forståelse av lokalsamfunnets sosiale bærekraft, og kan spille en rolle i de styringsendringene områdesatsingen legger opp til. Blant annet kan den brukes til å identifisere hvor vi bør prioritere områdesatsingen, og hvilke sosiale og fysiske styrker i lokalsamfunnet innsatsen kan bidra til å bygge opp under. Erfaringene fra Fredrikstad er at en slik metodikk fungerer fordi man setter ulike aktører som er opptatt av det samme område i kontakt. Dette kan skape nye nettverk og koblinger mellom innbyggere. Folk som ikke vanligvis snakker sammen får mulighet til å møtes, selv ta ansvar for å drive samtalen og utvikle tettere eierskap til, og innflytelse på byutviklingen og hvordan lokalsamfunnet kan skape aktiviteter i området.
- *Rekruttering:* Bylaben tar resultatene fra stedskompasset til en bredere sammensatt gruppe. Ideen er å invitere inn aktører som bor, men også virker på en eller annen måte i området. Dermed er ikke bare beboere interessante, men også kommunen, politikere, næringsaktører og organisasjoner. Tanken er at alle som har en interesse i område og som sitter på kunnskap og virkemidler til å påvirke utviklingen i området skal med. Rekrutteringen bestod av å komme i kontakt med innbyggere, lag, foreninger, næringsliv og andre interesserte som bor eller har en tilknytning til område rundt Holmen/ Seut. Rekrutteringen ble først og fremst gjort gjennom kommunens eksisterende nettverk og sosiale medier. Til forskjell fra rekrutteringen til stedskompasset hvor flere hadde ansvar, hadde en person hovedansvaret. Det ga større oversikt over hvilke deltakere som var kontaktet og hvordan rekrutteringen gikk. Flere innbyggere etterspurte kommunens ansatte som hadde invitert og for mange innbyggere er det viktig med den personlig tilknytningen enn at kommunen inviterer til et åpent arrangement.

- *Valg av modell for bylab:* I Fredrikstad testet vi ut en kombinasjon av Framtidsverksted og verdens kafé som er modellene som ble brukt i henholdsvis Stavanger og Kristiansand. En generell utfordring er å få deltakerne til å flytte oppmerksomheten fra den konkrete nå-situasjonen til en ønsket, framtidig virkelighet som de kan bidra til å skape. Tanken var å se om det var enklere å få deltakerne til å tenke framover dersom de fikk «tømt seg» for nå-situasjonen først. Vi opplevde ikke at dette fungerte bedre enn et tradisjonelt framtidsverksted hvor framtidssituasjonen diskuteres først. Snarere tvert om. Vi holdt på modellen med deltakerne som fasilitatorer av samtalen, det fungerte godt og gir mer eierskap til problemstillingene.
- *Samskapingsutfordring:* En motivasjon for å anvende bylab som metode er å få aktører med en interesse i lokalsamfunnet til å ta eierskap og bli en aktiv bidragsyter til utviklingen av lokalsamfunnet. Dette er utfordrende i praksis. Innbyggerne er ikke vant til å tenke på seg selv som en initiativtaker og på kommunen som en samspiller. De er vant til å være en tjenestemottaker og kommunen som en tjenesteleverandør. I en samskapings situasjon endres disse rollene. Det krever en ny bevissthet, forståelse og måter å handle på som tar tid å utvikle.

Erfaringer med politisk verksted

- *Nytte:* Det å kombinere deltakelse fra politikere og administrasjon – som ble gjort for første gang i Fredrikstad – opplevdes svært positivt. I etterkant av verkstedet ga både politikere og administrasjonen som syns metodikken til politikerverkstedet var svært nyttig og at det er behov og ønskelig å jobbe oftere på denne måten. Det er grunnen til at det allerede i juni 2023 ble gjennomført et nytt politisk verksted med en reell sak om arbeidet med å få opprettet programbeskrivelse til områdesatsingen i Fredrikstad kommune. Slik kan politikere være tettere på arbeidet som gjøres i kommunen.
- *Metode:* Det var mye spenning knyttet til selve dagen. Vi var usikre på hvor mange som ville komme og dagene i forveien så det ut til at det var flere fra administrasjonen som hadde takket ja enn politikere. Under verkstedet var det bra oppmøte av ulike sentrale politikere, og flere fra administrasjonen. Dette gjorde at vi i første del av verkstedet delte gruppene inn i en blanding av politikere og administrasjon. Vi «lagde» derfor de to ulike gruppene for å sikre en blanding av politikere og administrasjon i begge gruppene.

Som i Stavanger ble deltakerne bedt om å formulere et forslag til vedtak. Det fungerte også denne gangen veldig positivt. Verkstedet ble mer reelt og det spisset diskusjonen inn mot hva som er mulig å få til. Å kombinere administrasjon og politikk viste seg å være et spennende grep. Selv om det ikke var helt planlagt å ha med deltakere fra administrasjonen inn i det politiske verkstedet, viste dette seg å være veldig nyttig. Erfaringen viser imidlertid at administrasjon lar politikerne snakke først og at de ble mer «stille» i møte med politikerne. Ved senere drøfting og evaluering av det politiske verkstedet kom det fram at det er vanlig i møtet mellom administrasjon og politikere i kommunen.

Referanser

- Ala-Mantila, S., Heinonen, J., Junnila, S., & Saarsalmi, P. 2018. 'Spatial nature of urban well-being', *Regional Studies*, 52(7), 959–973.
- Byberg, C. T. & Eide, C. 2022. Bylaboratorium I Kvernevik – hvordan påvirker mobinileringsprosessen deltakernes engasjement og eierskap? Masteroppgave. Universitetet i Stavanger, institutt for medie- og samfunnsfag.
- Campbell, S.D. 2016. 'The Planner's Triangle Revisited: Sustainability and the Evolution of a Planning Ideal That Can't Stand Still', *Journal of the American Planning Association*, 82:4, 388-397.
- Colantonio, A. 2009. 'Social sustainability: A review and critique of traditional versus emerging themes and assessment methods'. I M. Horner, A. Price, J. Bebbington, & R. Emmanuel (Red.), SUE-Mot Conference 2009: Second International Conference on Whole Life Urban Sustainability and its Assessment: conference proceedings. Loughborough: Loughborough University.
- Dassen, T., Kunseler, E. & van Kessenich, L. 2017. 'The Sustainable City: An Analytical–Deliberative Approach to Assess Policy in the Context of Sustainable Urban Development', *Sustainable Development, Sust. Dev.* 21, 193–205, DOI: 10.1002/sd.1550.
- Dempsey, N., Bramley, G, Power, S. & Brown, C. 2011. 'The Social Dimension of Sustainable Development: Defining Urban Social Sustainability', *Sustainable Development, Sust. Dev.* 19, 289–300
- Fredrikstad kommune (2018). Fredrikstad mot 2030. Kommuneplanens samfunnsdel.
- Fredrikstad kommune (2023a). Strategi for områdesatsing i Fredrikstad kommune 2023-2033.
- Fredrikstad kommune (2023b). Kommende kommunedelplan for folkehelse og levekår 2023-2030. [Kommunedelplan for folkehelse - Fredrikstad kommune](#)
- Hofstad, H. and Bergsli, H. (2017): Folkehelse og sosial bærekraft, en sammenlikning og diskusjon av begrepsinnhold, målsettinger og praktiske tilnærminger', NIBR-rapport 2017:15, Oslo: Norwegian institute for urban and regional research NIBR, OsloMet.
- Hofstad, H. (2021). Sosialt bærekraftige lokalsamfunn – en litteraturstudie, NIBR-rapport 2021:7, Oslo: By- og regionforskningsinstituttet NIBR, OsloMet.
- Hofstad, H. Mouratidis, K., Sagen, S.B., Zeiner, H. H. (2021). Erfaringer etter gjennomførte hovedaktiviteter i Kristiansand. NIBR-kortnotat 2021:3 ISSN 2703-8831 (online).
- Hofstad, H., Mouratidis, K., Dahl, C., Sagen, S.B., Zeiner, H. H. (2022). Hva er lokal, sosial bærekraft? Erfaringer fra Stavanger. NIBR-kortnotat 2022:1 ISSN 2703-8831 (online).
- Kohon, J. 2018. 'Social inclusion in the sustainable neighborhood? Idealism of urban social sustainability theory complicated by realities of community planning practice', *City, Culture and Society*, 15, 14–22, <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2018.08.005>.
- Kyttä, M., Broberg, A., Haybatollahi, M., & Schmidt-Thomé, K. (2016). 'Urban happiness: Context-sensitive study of the social sustainability of urban settings'. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 43(1), 34–57.
- Martinangeli, AFM., Povitkina, M., Jagers, S., Rothstein, B. (2023). Institutional Quality Causes Social Trust: Experimental Evidence on Trusting Under the Shadow of Doubt. Working paper, Max Planck Institute for Tax Law and Public Finance.
- Mouratidis, K. 2018a. 'Built environment and social well-being: How does urban form affect social life and personal relationships?' *Cities*, 74, 7-20.
- Mouratidis, K. 2018b. 'Rethinking how built environments influence subjective well-being: a new conceptual framework', *Journal of Urbanism*, 11(1), 24-40.

Mouratidis, K. 2019. 'Compact city, urban sprawl, and subjective well-being', *Cities*, 92, 261-272, <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.04.013>.

Opp, S. M. 2017. 'The forgotten pillar: a definition for the measurement of social sustainability in American cities', *Local Environment*, 22(3), 286-305. doi:10.1080/13549839.2016.1195800

Scharpf, F. (1999). *Governing in Europe: Effective and democratic?* Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198295457.001.0001>

Trudeau, D. 2018. 'Integrating social equity in sustainable development practice: Institutional commitments and patient capital', *Sustainable Cities and Society* 41: 601-610.

Vallance, S., Perkins, H. C., & Dixon, J. E. 2011. 'What is social sustainability? A clarification of concepts', *Geoforum*, 42(3), 342-348. doi:10.1016/j.geoforum.2011.01.002

Zeiner, H. H. (2022): *Sosial bærekraft – en litteraturstudie*, NIBR-rapport 2022:105, Oslo: By- og regionforskningsinstituttet NIBR, OsloMet